

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ЛІНГВІСТИКИ ТА СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ
Кафедра соціальних технологій

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри

_____ О.М. Котикова

«_____» _____ 2020р.

ДИПЛОМНА РОБОТА

ЗДОБУВАЧА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ

«МАГІСТР»

**Тема: «АНІМАЛОТЕРАПІЯ В ПРОЦЕСІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З
СІМ'ЯМИ»**

Виконавець: Котомова Катерина Іванівна

**Керівник: доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри
соціальних технологій Котикова Олена Михайлівна**

Нормоконтролер: _____ Н.Є. Новікова

Київ – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. СОЦІАЛЬНА РОБОТА З СІМ'ЯМИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СПРИЯТЛИВОГО ПСИХОЕМОЦІЙНОГО СТАНУ СІМ'Ї.....	6
1.1. Особливості соціальної роботи з сім'ями.....	6
1.2. Значення анімалотерапії для психоемоційного стану сім'ї.....	16
1.3. Анімалотерапія як перспективний напрямок реабілітаційного лікування людини при ДЦП, аутизмі та інших розладах.....	28
1.4. Досвід застосування анімалотерапії у соціальній роботі з сім'ями в Україні та закордоном.....	41
Висновки до першого розділу.....	47
РОЗДІЛ 2. ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ МЕТОДИК АНІМАЛОТЕРАПІЇ В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ З СІМ'ЯМИ В УКРАЇНІ.....	49
2.1. Дослідження впливу поведінки домашніх тварин на самопочуття людини.....	49
2.2. Методичні рекомендації для соціальних працівників щодо запровадження досвіду використання анімалотерапії в роботі з сім'ями.....	61
Висновки до другого розділу.....	68
ВИСНОВКИ.....	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	74
ДОДАТКИ	79

ВСТУП

На даний момент існує безліч видів терапії, і серед цього різноманіття можна виділити ті з них, в яких мистецтво і природа виступають як терапевтичний фактор, в тому числі натуртерапію - використання природи як самостійного терапевтичного методу. Однак деякі психологи та психотерапевти визначають самостійною і таку частину натуртерапії як анімалотерапію, за якої використовуються тварини і їх образи для надання психотерапевтичної допомоги. Більш того, вона отримала досить широке застосування за кордоном і почала застосовуватися в Україні.

Тварини (або їх образи) часто з'являються в мистецтві: коміксах, листівках, казках, фольклорі, музиці, фотографії, кіно. Так, вже в середньовічній трагічній історії вмираючого від туги в розлуці з Ізольдою лицаря Трістана повертає до життя собака Пті-Крю. Значення тварин для самопочуття людей стає все більш очевидним. Це особливо помітно, якщо усвідомити, що ще ніколи раніше така кількість людей не була позбавлена здорових взаємовідносин з оточуючими.

Існує тенденція, за якою все більше людей похилого віку живуть на самоті. Як правило, це призводить до появи депресій та захворювань. В таких випадках, як вважають психологи та психотерапевти, старим людям допомагає спілкування з тваринами та заснована на цьому терапія. За проведеними дослідженнями 88% людей впевнені, що тварини відчують, коли їх власник хворий чи засмучений. Британські вчені провели опитування серед людей похилого віку. Ті з опитаних, у кого були собаки або кішки, менше страждали від самотності і депресій, рідше скаржилися на погане самопочуття. Та й об'єктивні фізіологічні параметри були в них набагато кращими, ніж у людей, які не мали домашніх тварин.

Почесне місце серед тварин-цілителів посідають, звісно, кішки. Загальновідома здатність кішок ефективно знижувати кров'яний тиск. Доведено: якщо 10-15 хвилин щоранку гладити kota, ризик інфарктів та інсультів знижується вдвічі, зменшується ймовірність появи депресій.

Для визначення програм анімалотерапії існують два терміни – «терапія з використанням тварин» та «діяльність за участю тварин». Для прикладу першого

можна зазначити безконтактне споглядання за тваринами у вольєрах чи за плаваючими в басейні дельфінами. При активній діяльності за участю тварин люди граються з ними чи доглядають їх. Цей тип призначений для тих, хто за допомогою тварин може поліпшити свою якість життя, насамперед, полегшуючи страждання, викликані самотністю, а особливо, люди похилого віку.

В Україні існують декілька благодійних рухів, які сприяють розвитку анімалотерапії та залучають велику кількість молодих людей-волонтерів. Серед них: лікувально-анімалоційна ферма «Ковчег» в Івано-Франківській області, директором якої являється Сергій Трифняк; Екопарк у Харкові – масштабний благодійний проект «Фонд Олександра Фельдмана». «Львівське товариство захисту тварин» разом зі студентами-волонтерами віддають в добрі руки чудових котів; також проводиться збір коштів для відкриття центру анімалотерапії в м. Запоріжжя. Також існують притулки для бездомних тварин, в яких молодь піклується про них. Існують і випадки коли тварин приводить до госпіталів, в будинки престарілих, в центри денного лікування з метою залучення людей похилого віку в процес спілкування з ними.

Анімалотерапія дуже ефективний метод психологічної допомоги, який не потребує великих матеріальних витрат та легкий у застосуванні. В наш час цей метод терапії набуває все більшої популярності, зокрема і в Україні. Але потрібно зазначити, що на сьогоднішній день анімалоційних організацій в Україні налічується небагато, соціальні працівники не володіють необхідною інформацією щодо використання тварин з метою гармонізації стосунків у сім'ї, а відтак не використовують цю інформацію у своїй консультативній діяльності з сім'ями з метою поліпшення психоемоційного стану членів сімей.

Актуальність дослідження визначається тим, що на сьогодні, не досить повно розкрито можливості анімалотерапії з метою корекції стосунків у сім'ях, поліпшення стану дорослих та дітей, які страждають на серцево-судинні захворювання, неврози, аутизм, ДЦП, тощо, соціальні працівники недостатньо обізнані із можливостями анімалотерапії в роботі з сім'ями та мало використовують цю інформацію в своїй консультативній діяльності.

Метою дослідження є аналіз анімалотерапії, застосування її в соціальній роботі та в роботі з сім'ями, безпосередньо в Україні.

Поставлена мета передбачає розв'язання таких конкретних завдань:

- визначити роль соціальної роботи у формуванні сім'ї;
- визначити значення анімалотерапії для психоемоційного стану сім'ї;
- дослідити вплив поведінки домашніх тварин на самопочуття людини;
- надати методичні рекомендації для соціальних працівників щодо запровадження досвіду використання анімалотерапії в роботі з сім'ями.

Об'єктом дослідження виступає соціальна робота з сім'ями.

Предмет дослідження – анімалотерапія в процесі соціальної роботи з сім'ями.

Гіпотеза дослідження – за умови використання анімалотерапії в соціальній роботі з сім'ями буде спостерігатися гармонізація сімейних стосунків.

Під час вирішення визначених завдань використовувались наступні **методи дослідження**: *загальнонауковий* – для огляду теоретичних напрацювань, пов'язаних з дослідженням та *методи емпіричного дослідження* – спостереження, опитування, анкетування.

Новизна дослідження полягає в перспективах запровадження методик анімалотерапії в соціальній роботі з сім'ями в Україні.

Теоретичне значення роботи полягає у подальшому розробленні методів соціальної допомоги людям та сім'ям.

Практична цінність роботи полягає у можливості використання її результатів у курсах лекцій та семінарів у вищих навчальних закладах, в соціальній роботі з людьми; застосування на практиці в процесі роботи з людьми які потребують допомоги.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, 1 додаток. Обсяг основної роботи – 74 сторінки. Список використаної літератури містить 47 найменувань.

РОЗДІЛ 1

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З СІМ'ЯМИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СПРИЯТЛИВОГО ПСИХОЕМОЦІЙНОГО СТАНУ СІМ'Ї

1. 1. Особливості соціальної роботи з сім'ями

Сьогодні світ переживає кризові явища, що позначилися на всіх без винятку сферах людської життєдіяльності. Так, необхідно відзначити, що економіка, політика та культура – три взаємозалежні важелі: розвиток однієї з них сприяє розвитку двох інших і навпаки – гальмування хоча б однієї наслідком своїм має тотальні деструктивні процеси. Більш того, конструктивні чи деструктивні процеси в зазначених сферах позначаються на житті суспільства в цілому та конкретної людини, зокрема.

На жаль, і світ, і Україна друге десятиліття ХХІ ст. проживають здебільшого в атмосфері деструкції, що породжує й посилює стани самотності, відчаю, агресивності, заглиблює процеси відчуження людини від інших, від світу, природи та суспільства. Звідси, очевидно, що економічна, політична, соціальна, правова, культурна, духовна, релігійна, освітня, наукова та інші сфери людської діяльності як у світі, так і в Україні потребують сьогодні нових стратегічних напрямів їх розбудови одночасно як зсередини, так і в контексті світових процесів глобалізації. При цьому слід пам'ятати, що значущу роль в усіх сферах людської життєдіяльності відіграє саме соціальна робота.

Одним з основних об'єктів соціальної роботи виступають молода сім'я та сім'ї, які мають проблеми у сімейному вихованні, сім'ї, які за особливостями своєї життєдіяльності потребують соціальної підтримки, допомоги, реабілітації.

Сім'я завжди виступає моделлю конкретного історичного періоду розвитку суспільства, відображає його економічні, моральні й духовні суперечності.[13 с.35]

Сім'я - це соціальна група, яка складається з чоловіка та жінки, котрі перебувають у шлюбі, їх дітей (власних або прийомних) та інших осіб, поєднаних

родинними зв'язками з подружжям, кровних родичів і здійснює свою життєдіяльність на основі спільного економічного, побутового, морально-психологічного укладу, взаємної відповідальності, виховання дітей. [13 с.8]

Соціальна робота з сім'єю - це система взаємодії соціальних органів держави і суспільства та сім'ї, спрямована на поліпшення матеріально-побутових умов життєдіяльності сім'ї, розширення її можливостей у здійсненні прав і свобод, визначених міжнародними та державними документами, забезпечення повноцінного фізичного, морального й духовного розвитку усіх її членів, формування гармонічних стосунків між членами сім'ї, залучення до трудового, суспільно-творчого процесу. [21]

Сім'я як соціальний інститут перебуває у стані гострої кризи, що, звичайно, негативно впливає на виконання нею основних функцій, тобто на життєдіяльність сім'ї: матеріально-економічне забезпечення, житлово-побутові умови. Це, в свою чергу, створює певний морально-психологічний клімат, який впливає на духовність сім'ї, виховання дітей, організацію вільного часу членів сім'ї.

В особливо складних умовах у період кризи опинилася молода сім'я, яка визначається як соціальна група, у якій вік чоловіка та жінки або одного з них не перевищує 28 років. В Україні налічується 10,3 млн. молоді (віком від 15 до 28 років), що становить 19,1 відсотка загальної кількості населення. В країні мешкає 2 млн. 400 тис. молодих сімей, в яких народжується 80 відсотків усіх народжуваних в Україні дітей. [8 с.26]

Тобто 46,6 відсотка молодих людей перебувають у шлюбі, і хоча статистика недосконала і не встигає за кількістю розлучень, можна сказати, що 50 відсотків молоді перебуває в шлюбі (або була в шлюбі). Є молодь, яка готується до шлюбу. Отже, питання шлюбно-сімейних відносин хвилюють молодь: як підготуватися до шлюбу, як обрати супутника життя, як одружитися, зберегти сім'ю, запобігти сімейним чварам, як виховувати дітей та ін.

Соціальна робота з молодими сім'ями полягає у забезпеченні соціальної профілактики сімейного неблагополуччя; здійсненні системи заходів, спрямованих на запобігання аморальній, протиправній поведінці дітей та молоді;

наданні соціальної допомоги та послуг з метою реалізації програми роботи з молодю сім'єю; наданні допомоги батькам у розв'язанні складних питань сімейного виховання; здійсненні соціальних послуг, здійсненні соціальної реабілітації. [34]

Перед молодю сім'єю стоять особливо гострі проблеми матеріально-економічного та житлово-побутового характеру. Невизначеність майбутнього, незайнятність у сфері суспільного виробництва, нестабільність заробітків, невідповідність до сімейного життя та виживання у таких умовах негативно позначаються не лише на демографічній ситуації в Україні, а й на внутрішньо сімейних процесах, характері взаємовідносин членів сім'ї, її стосунків з оточуючим середовищем, вихованні дітей, організації вільного часу.

Соціальна ситуація, у якій перебуває сучасна молода сім'я, призводить до того, що, виховуючи дітей, батьки стикаються з цілим рядом проблем. Зважаючи на те, що суспільством ставиться завдання посилити сімейне виховання, школа та соціальні працівники мають допомагати сім'ї у створенні нормальних психолого-педагогічних та емоційно-моральних умов для повноцінного виховання дітей, розвитку їхніх пізнавальних інтересів, фізичного удосконалення, нормального спілкування з батьками та іншими членами сім'ї, у набутті батьками умінь, необхідних для вирішення складних проблем сімейного виховання.

Вимога сучасного суспільства поліпшити якість сімейного виховання та підвищити відповідальність батьків за виховання дітей часто стикається з проблемою матеріальної незабезпеченості сім'ї, зосередженості батьків на пошуках коштів для того, щоб, насамперед, забезпечити їх нормальним харчуванням, одягом, тобто задовольнити фізичні потреби дитини. Внаслідок цього духовний розвиток дитини залишається часто поза увагою батьків, на нього не вистачає вже ні сил, ні часу. [17]

Мета соціальної роботи з сім'єю - це соціальна профілактика, соціальна допомога, соціальний патронаж, соціальна реабілітація, надання їй соціально-психологічної, психолого-педагогічної, соціально-медичної, юридичної,

інформативно-консультативної, психотерапевтичної допомоги та підтримки з метою вдосконалення її життєдіяльності. [24 с.113]

Завдання соціальних служб для молоді у роботі з сім'єю полягає в наданні конкретної індивідуальної допомоги сім'ї й молоді, яка збирається укласти шлюб, з метою раціональної організації внутрішньо та поза сімейного спілкування, планування сім'ї, життєдіяльності та відпочинку, спілкування сім'ї з оточуючим середовищем, навчання раціонального розв'язання та подолання складних сімейних колізій, виховання дітей, а також профілактична робота з запобігання розлучень та ін. [35 с.94]

Крім того, сім'я потребує допомоги в питаннях спілкування з батьками, родичами, особливо з тими, з якими вона разом проживає. Внаслідок зростання кількості розлучень, нестабільності та деформації шлюбу соціальної допомоги потребують сім'ї, які не в змозі забезпечувати належний рівень сімейного виховання і в яких створюються передумови для негативного напрямку у формуванні особистості дитини.

Соціальний працівник виступає посередником між сім'єю, державою, громадськими організаціями та законодавчими органами. Соціальні послуги спрямовані на допомогу у створенні й поліпшенні умов життєдіяльності сім'ї, можливостей її самореалізації, на захист її прав та інтересів. [24 с.341]

Одним з важливих принципів соціальної роботи з сім'єю є принцип самозабезпечення сім'ї, тобто надання їй соціальної допомоги з метою пошуку і стимуляції її внутрішніх резервів, які допоможуть сім'ї вирішити власні проблеми. Соціальна робота з сім'єю спрямовується на всю сім'ю в цілому, а також на окремих її членів (дітей, батьків, подружню пару, інших членів родини). У процесі такої роботи вирішується питання раціональної організації внутрішньо сімейного спілкування, нормалізації життєдіяльності і відпочинку сім'ї та окремих її членів, спілкування з оточуючим середовищем, допомога надається у раціональному розв'язанні складних сімейних колізій, конфліктів, знімаються стреси.

Соціальна допомога має на меті надання різноманітних соціальних послуг сім'ї в умовах конкретного суспільства, конкретної ситуації. Ці послуги сприятимуть формуванню у сім'ї нормальної життєдіяльності. Соціальні послуги можуть мати інформаційний, консультативний характер, метою їх є надання психолого-педагогічної, правової, соціально-медичної, матеріальної підтримки сім'ям. Завдання полягає у тому, щоб допомогти сім'ї в цілому і кожному з її членів справитися з повсякденними життєвими труднощами, проблемами. Тобто кожна людина і сім'я в цілому мусить продіагностувати проблеми, які з'явилися, і самостійно вирішити їх. У разі потреби здійснюється їх корекція. [25 с.80]

Соціальної допомоги потребують також сім'ї, які мають проблеми у вихованні дитини з будь-яких причин, проблеми у внутрішньо сімейних взаємовідносинах або у стосунках із суспільством, в організації життєдіяльності сім'ї, а також сім'ї соціального ризику з несприятливими умовами існування. Такі сім'ї потребують різних видів допомоги: з питань планування сім'ї, виховання та догляду за дітьми, адаптації до зміни зовнішніх умов, розробки індивідуальних сімейних стратегій, підготовки молоді до вступу в шлюб, організації вільного часу молодій сім'ї, налагодження сімейного побуту й господарства, удосконалення взаємостосунків у сім'ї тощо.

Соціальний патронаж - один з напрямів соціальної роботи, спрямований на постійне супроводження сімей, які потребують систематичної підтримки умов, достатніх для забезпечення життєдіяльності соціально незахищених сімей (малозабезпечених, багатодітних, з дітьми-інвалідами та ін.). [29]

Соціальна реабілітація спрямована на надання допомоги молодій сім'ї з метою подолання сімейних конфліктів, кризових станів, дисгармонії у взаємостосунках, тимчасових або постійних труднощів у життєдіяльності сім'ї, які з'являються внаслідок важких захворювань, майнових витрат, конфліктних взаємостосунків, нервово-психічних захворювань, а також допомоги тим, хто опинився у стані безвихідності, безпорадності чи самотності. Крім того, соціальна реабілітація передбачає надання допомоги сім'ям, члени яких мають стійку

алкогольну чи наркотичну залежність, повернулися з місць позбавлення волі тощо. [26]

Робота з соціальної реабілітації проводиться як з кожним членом сім'ї індивідуально, так і з усією сім'єю та її родичами. Основна мета такої роботи - виведення членів сім'ї зі стресового стану, надання соціально-медичної, соціально-правової допомоги, відновлення честі, гідності, права і свободи членів сім'ї.

Так наприклад, Українським державним центром соціальних служб для молоді розроблена і впроваджена програма роботи з молодю сім'єю. Завдання цієї програми - практичне розв'язання питань стабілізації молоді сім'ї, підготовка молоді до шлюбу, профілактика сімейної дисгармонії, сімейного неблагополуччя, підготовка молодих батьків до виконання батьківських обов'язків і реалізація рекреативних потреб сучасної молоді сім'ї. Мається на увазі надання конкретної індивідуальної методичної допомоги різним типам:

- молодих сімей і тим людям, хто збирається одружуватись або щойно одружився;
- тим, хто тривалий час одружені й мають проблеми у взаємостосунках;
- молодим батькам, які збираються мати дитину або вже мають новонароджену дитину;
- батькам у вихованні дітей різних вікових груп та ін.
- Ця програма пропонує систему роботи соціальних служб для молоді з молодю сім'єю:
- підготовку молоді до сімейного життя;
- роботу з молодими сім'ями у плані гармонізації сімейних стосунків;
- допомогу батькам щодо розв'язання різноманітних проблем сімейного виховання;
- соціальну реабілітацію у роботі з сім'єю.

Розроблена система роботи з молодю сім'єю має на меті сприяти удосконаленню соціальної роботи за цими напрямками.

Підготовка молоді до сімейного життя передбачає формування навичок здорового способу життя, психолого-педагогічних, юридичних, економічних, медичних знань з питань становлення особистості, формування статево-рольової ідентифікації, розвитку комунікативних навичок, корекції особистих проблем, духовного виховання, створення власного іміджу, оволодіння знаннями медико-соціальних проблем алкоголізму, наркоманії, профілактики захворювань, що передаються статевим шляхом, планування сім'ї та збереження репродуктивного здоров'я молоді, профілактики вагітності, народження здорових дітей, розвитку сімейних традицій тощо. [3]

Ця робота проводиться серед учнів шкіл, шкіл-інтернатів, ПТУ, ліцеїв, коледжів, вузів, у робітничих та студентських гуртожитках, а також з молодими парами, які подали заяву до РАЦСу. До роботи залучаються спеціалісти: соціальні педагоги, психологи, юристи, економісти, наркологи, гінекологи, андрологи, венерологи, сексологи, психотерапевти, спеціалісти з планування сім'ї тощо.

Робота з молодими сім'ями по гармонізації сімейних стосунків - це, насамперед, діяльність центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді по удосконаленню взаємостосунків у сім'ї, профілактиці дисгармонії сімейних відносин, подружніх конфліктів, реалізація програми планування сім'ї та збереження репродуктивного здоров'я членів сім'ї, формування здорового способу життя сім'ї, організація її вільного часу, допомога в організації сімейного господарювання та побуту, створення іміджу кожної сім'ї, ознайомлення з юридично-правовими аспектами шлюбно-сімейних стосунків, надання соціальної допомоги, організація соціального патронажу різних за типами неблагополучних сімей, проведення благодійних акцій та допомога малозабезпеченим, багатодітним сім'ям тощо. [22]

Допомога батькам у розв'язанні різноманітних проблем сімейного виховання полягає у наданні їм допомоги у вирішенні складних питань родинної педагогіки: підготовка молодих батьків до народження дитини, соціально-психологічна, психолого-педагогічна допомога батькам у вихованні дітей різних вікових груп з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей кожної

дитини, підготовка дитини до школи, застосування різних форм і методів сімейного виховання, вирішення складних проблем у взаємостосунках батьків та дітей, вирішення юридичних проблем цих взаємостосунків.

Соціальної допомоги потребують також: [44]

- неповнолітні та самотні матері, не благополучні сім'ї, сім'ї з дітьми-інвалідами, прийомними, усиновленими дітьми, вихователі дитячих будинків сімейного типу;
- сім'ї, в яких виховуються проблемні діти, а також обдаровані;
- сім'ї з нестандартними дітьми, де дитина зазнала різного виду насильства (фізичного, психічного, сексуального) та ін.

З точки зору соціальної роботи найбільшої уваги з боку соціальних служб потребують сім'ї, яким потрібна соціально-психологічна, соціально-педагогічна допомога. До таких відносяться типи сімей, залежно від виконання ними виховної функції. Це так звані неблагополучні сім'ї. До неблагополучних відносяться сім'ї, які повністю або частково втратили свої виховні можливості через ті чи інші причини. В результаті цього в таких сім'ях об'єктивно чи суб'єктивно складаються несприятливі умови для виховання дитини.[27] Ці сім'ї характеризуються певними негативними проявами:

- батьки зловживають спиртними напоями, наркомани, ведуть аморальний спосіб життя, вступають у конфлікт з морально-правовими нормами суспільства (тобто припускають різні види правопорушень);
- з низьким морально-культурним рівнем батьків;
- неповні сім'ї;
- зі стійкими конфліктами у взаємостосунках між батьками;
- зовні благополучні сім'ї, які допускають серйозні помилки, прорахунки у системі сімейного виховання внаслідок низької педагогічної культури та неосвіченості. Причому, такі помилки і прорахунки в системі сімейного виховання носять не ситуативний, а стійкий характер.

Тобто в таких сім'ях постійно порушуються певні педагогічні вимоги. До зовні благополучних можна віднести сім'ї, [41] у яких:

- спілкування батьків з дітьми носить формальний характер;
- відсутня єдність вимог до дитини;
- безконтрольність з боку батьків за успішністю та поведінкою дитини або контроль носить одnobічний характер;
- надмірна батьківська любов;
- надмірна суворість у вихованні, застосування фізичних покарань;
- має місце насильство стосовно до жінки, дитини;
- не враховуються у процесі сімейного виховання вікові та індивідуально-психологічні особливості особистості дитини.

Останнім часом стали звертати на себе увагу сім'ї так званих «нових українців», які основну увагу зосереджують на власному бізнесі, а сімейне виховання у них зводиться до купівлі дітям дорогих іграшок, одягу, видачі значних сум грошей. Їм не вистачає часу для збільшення духовного, морального впливу на дитину.

Сімейне неблагополуччя негативно позначається на формуванні особистості дитини. Дитяче виховання в умовах негативного емоційно-психологічного сімейного мікроклімату визначається ранньою втратою потреби у спілкуванні з батьками, егоїзмом, замкненістю, конфліктністю, впертістю, неадекватною самооцінкою (завищеною чи заниженою), озлобленістю, невпевненістю у своїх силах, недисциплінованістю, втечами з дому, бродяжництвом та ін. Все це свідчить, що діти з неблагополучних сімей мають більше причин для поповнення рядів важковиховуваних, правопорушників, наркозалежних. [31 с.297]

В процесі такої роботи надається також соціальна, психолого-педагогічна допомога вчителям, шкільним психологам, класним керівникам з питань організації їх взаєностосунків з батьками, класним колективом, вивчення особливостей окремих класних колективів та дітей, робота з окремими категоріями сімей та дітьми з таких сімей.

Питання сімейної психотерапії є найбільш складним у реалізації в діяльності соціальних педагогів. Робота у цьому напрямі передбачає соціальну реабілітацію-сімей з дисгармонією у сімейних взаєностосунках, наявністю

конфліктних ситуацій, де члени сім'ї зловживають алкоголем, наркотичними речовинами, мають різні види нервових захворювань, що створює загрозу для стабільності сім'ї.

Існують сім'ї, які потребують соціально-психологічної допомоги внаслідок тимчасових або затяжних труднощів (серйозні тривалі захворювання членів сім'ї, майнові втрати, нервово-психічні захворювання, різні акцентуації в характерах подружньої пари та ін.). Соціальна робота з подружньою психотерапією має в основному індивідуальний характер і зорієнтована лише на одну подружню пару та її проблеми, допомагає досягти гармонії у взаєностосунках та врегулюванні подружніх взаємин даної сім'ї. [34]

Під час нашого дослідження, ми будемо розглядати застосування соціальними працівниками нетрадиційних видів терапій для реабілітації сімей та налагодження стосунків. Одним з ефективних видів терапії є використання анімалотерапії під час роботи з сім'ями. Це такий різновид терапії, який не акцентує увагу на проблемах в родині, що відповідно не створює напруження під час роботи з соціальним працівником, а той, що приносить задоволення під час звичайного контакту з тваринами та взаємодії з ними в іграх та прогулянках.

Соціальні працівники використовуючи подібні нетрадиційні види терапій під час роботи з сім'ями, мають на меті покращити стосунки між членами сім'ї, призвести до гармонізації, покращити самопочуття та здоров'я особистості.

Що ми розуміємо під сімейним благополуччям та гармонійними стосунками між членами сім'ї? Які сім'ї ми відносимо до благополучних? Говорячи про сімейне благополуччя, В. О. Сухомлинський зазначав, що в такій сім'ї батько і мати живуть у злагоді, між ними панують тонкі відносини у почуттях, взаємна повага, розуміння найтонших відтінків настрою один одного. При таких взаєностосунках між батьками у дитини утверджується віра в людську красу, душевний спокій, рівновагу. І цю дитячу віру слід берегти. [23]

Благополучна гармонічна сім'я міцна своїми внутрішніми зв'язками, високим рівнем координації. У такій сім'ї існують взаєморозуміння, взаємна повага, між усіма її членами, позитивна моральна атмосфера, спільність поглядів

на більшість сфер духовного життя, врахування у сімейному житті інтересів кожного, душевних переживань, психологічна взаємна підтримка, трудова співдружність, задоволення почуття власної гідності, своєї значущості, взаємна довіра, доброта, чуйність, раціональні способи вирішення всіх сімейних проблем, розуміння завдань сімейного виховання та ін.

Сім'я позитивно впливає на формування особистості дитини, яка допомагає дитині відчувати себе рівноправним членом сімейного колективу, де її люблять; вона має у сім'ї свої права і свої обов'язки; до її потреб ставляться з розумінням. Така сім'я створює душевний комфорт, рятує від нервових переживань. Саме в таких сім'ях діти найбільше цінують поради і допомогу батьків, наслідують їх особистий приклад.

У нормальній сімейній обстановці дитина виростає доброзичливою, гуманною, здібною до співчуття, спокійною, оптимістичною, добрим товаришем, з почуттям гумору, має тверді етичні правила та емоційно-стабільна. Отже, для нормального розвитку дитини потрібна щаслива, повноцінна сім'я, з гармонічними стосунками де щасливі між собою батьки, батьки і діти.

Отже, діяльність соціальних педагогів щодо надання допомоги молоді та реалізація такого напряму роботи, як соціальна підтримка молоді сім'ї, спирається на розроблену програму, в якій закладено основний зміст, форми і методи роботи, також використання нетрадиційних методів (наприклад: анімалотерапія, натуртерапія та ін.). Звичайно, програма є досить динамічною, постійно удосконалюється, враховуючи інноваційні технології, які виробляються у процесі її реалізації.

1.2.Значення анімалотерапії для психоемоційного стану сім'ї

Ми дійшли висновку що соціальний працівник відіграє важливу роль під час формування молоді сім'ї, та для гармонізації стосунків компетентний застосовувати різні методи та інструменти. Але одним з нетрадиційних та

маловідомих методів виявилася анімалотерапія. Отож спочатку визначимо яке значення відіграє контакт тварин з людьми та безпосередньо в сім'ях.

Останнім часом часто проводяться різні наукові дослідження, що доводять здатність тварин зціляти. Люди, в яких є домашні улюбленці, живуть довше і хворіють менше, – це науковий факт. [2]

Існує гіпотеза, що електромагнітне випромінювання, властиве будь-якій живій матерії, дозволяє людині й тваринам впливати на інші біологічні об'єкти. При цьому головну роль відіграє не сила випромінювання, а інформація, що міститься в ньому, тобто спектр його частот. Цей частотний резонанс може стимулювати життєдіяльність організму у дуже широкому діапазоні. Цим, мабуть, і пояснюється той факт, що кішки, собаки та інші тварини позитивно впливають на людей. [3]

Лікувальні властивості різних тварин відомі людству вже досить давно. Існує навіть спеціальний термін «анімалотерапія» (від латинського «animal» - тварина). Він позначає систему лікування людей за допомогою спілкування з тваринами. [20]

Це цивілізований науковий метод лікування і профілактики серйозних захворювань. Всесвітня організація охорони здоров'я визнала, що живі істоти поряд з нами приносять величезну користь, а завести домашнього улюбленця для всієї сім'ї значно покращує стосунки між її членами та зближує їх під час догляду за твариною.

Анімалотерапія - особливий медико-психологічний комплекс, здійснюваний за допомогою тварин, що включає компоненти фізіологічного і психологічного впливу. [1 с.15]

Анімалотерапія, як альтернативний метод лікування, застосовувалась ще в давнину. Навіть печерні люди розуміли що спілкування з тваринами позитивно впливає на організм людини. Стародавні цілителі прописували людям, що страждають неврозами – холодний душ, ходьбу босоніж та їзду на коні.

Про те, що тварини лікують, було відомо ще 10 тисяч років до нашої ери. Стародавні вавілоняни, асирійці, єгиптяни, а трохи пізніше елліни і римляни –

вже свідомо займалися «профілактикою» хвороб і заводили в своїх будинках тварин, здатних, на їхню думку, вберегти івилікувати від бронхіту, туберкульозу, хвороб серця і ниркової недостатності. Жителі степів і пустель здавна лікувалися вужами: клали змію на хворе місце, щоб вона поглинала хворобу. [29 с.23]

Близько 3000 років тому стародавні греки помітили здатність собак допомагати людям справлятися з різними недугами, що відбилося в релігії і міфології. У Стародавній Греції собаки грали головну роль в культурі бога лікування Асклепія (Ескулапа), який нерідко відвідував пацієнтів у вигляді пса і зализував рани хворих.

Святих раннього християнства часто зображували в компанії з собаками, які їх колисьвилікували. Єгиптяни використовували з цією метою в основному кішок. У Стародавній Індії велике значення надавали прослуховуванню пташиного співу. [32 с.62]

Гіппократ (Hippocrates) в V ст. до н.е. звернув увагу на те, як впливає на людину навколишня природа. Він був впевнений у великій користі лікувальної верхової їзди. [18 с.13]

Сторінка в історію окремою дисципліною анімалотерапії є каністерапія (від лат. Canis – собака), лікування хворих за допомогою собак. Основні принципи анімалотерапії сформульовані на основі саме каністерапії. Історія каністерапії йде корінням у 1796 рік, коли в англійському графстві Йоркшир, Товариством Друзів була заснована лікарня для душевнохворих «Ретрит». Засновник лікарні Вільям Тьюк (William Tuke) і його товариші замінили традиційний для того часу метод лікування душевнохворих за допомогою гамівних сорочок і ліків на християнські принципи співчуття, любові, розуміння і довіри, в лікуванні стали застосовувати собак. Лікарі відзначали позитивний вплив тварин на хворих, у яких знизилася агресія і частота нападів. [31]

Офіційна історія анімалотерапії починається в 70-і роки XX століття. У той час цей метод застосовувався в лікарнях для душевнохворих в Англії. Початок цього напрямку медицини поклав американський дитячий психіатр Борис Левінсон (Boris Levinson). Він виявив, що стан дев'ятирічного хлопчика з

психічними відхиленнями поліпшувався кожен раз, коли його собака Джингл була з ним в одній кімнаті. Доктор Левінсон розповідав, що йому вдалося завоювати довіру хлопчика тільки завдяки своєму «со-терапевту» Джинглу. [1 с. 27]

У 1961 році доктор Левінсон представив ідею анімалотерапії Американській психологічній асоціації (American Psychological Association). У той час його теорія була зустрінута з цинізмом. Проте опитування, проведене доктором Левінсоном через 10 років виявило, що з 319 психологів, які взяли участь в опитуванні, 16% під час проведення своїх терапевтичних сеансів використовують тварин-компаньйонів, вказуючи на те, що анімалотерапія робить людей більш відкритими, а використання тварин під час сімейних сеансів допомогло зблизити членів родини один з одним. [41 с.86]

На сьогоднішній день анімалотерапія, завдяки безлічі позитивних прикладів одужання, стала загальноновизнаною методикою у світовому масштабі. У ряді країн, таких як США, Британія, Канада та Франція, є спеціалізовані медичні асоціації, спеціальні інститути, які займаються вивченням впливу тварин на людей. Активно проводяться міжнародні конференції та семінари, присвячені методикам лікування за допомогою тварин. Вперше така конференція відбулася в Америці у 1982 році. Статистичні дослідження свідчать, що навіть звичайне спілкування з тваринами, що не використовує спеціальних терапевтичних методик, позитивно впливає на здоров'я людини.

Під час контакту з людьми чи безпосередньо тривалого перебування в сім'ях, тварини чудово відчують біополя і розрізняють невлічимі для людини запахи. По суті, наші менші брати можуть отримувати інформацію на молекулярному і біоенергетичному рівні. Дослідження, що проводяться останнім часом, підтверджують цілющі здібності наших домашніх улюбленців та інших тварин.

При тривалих і регулярних контактах з тваринами, за допомогою зоотерапії можна досягнути позитивних результатів в лікуванні багатьох хвороб. Серед них такі як: дитячий церебральний параліч (ДЦП), олігофренія, затримка психічного

розвитку, наркоманія, розлади серцево-судинної системи, аутизм, гіперактивність, больовий синдром, різні поразки головного і спинного мозку, рак, діабет, посттравматичний стрес, депресія, а так само зняття нервового напруження і просто щоденного стресу. За допомогою застосування зоотерапії під час сімейних сеансів можна так само боротися з негативними відхиленнями в поведінці дітей і підлітків. [16 с.53]

Основною відмінністю методів зоотерапії від традиційних методів лікування є те, що пацієнти налаштовані на спілкування з твариною, а не на лікування. Люди переживають сильні позитивні емоції і щиро зацікавлені в продовженні лікування. На відміну від нашого відношення до неприємним, а часом і хворобливим процедурам традиційної медицини.

На початковому етапі зоотерапії спілкування з тваринами розглядалося як джерело позитивних емоцій і засіб розкріпачення пацієнта при психологічних проблемах. І якщо врахувати, що позитивні емоції і, як наслідок, комфортний психологічний стан по визначенню суть продукт задоволення актуальних потреб, то ми будемо розглядати психотерапевтичні ефекти взаємодій з тваринами саме з цієї точки зору. [44 с.47]

Використання анімалотерапії під час соціальної роботи з сім'ями значно ширше розкрило психологічні потреби особистості що задовольняються в контакті з тваринами, до них відносяться:

- потреба в реальному захисті і/або психологічній захищеності;
- потреба бути оборонцем;
- потреба в русі і активному образі життя;
- потреба в спільній активності;
- потреба в функціональних взаємодіях;
- потреба в домінуванні (рідше - в підкоренні);
- потреба у виявах емоцій, в ласці і ніжності, а також естетичні потреби;
- потреба в спілкуванні;

- потреба в соціальних контактах (включаючи і відносини з господарями інших тварин);
- потреба в пізнанні специфіки іншого вигляду;
- потреба в самоствердженні (по різних критеріях).

Анімалотерапія відіграє велике значення не тільки для задоволення потреб особистості з метою покращення його стану, а й в сімейних стосунках для гармонізації психоемоційного стану сім'ї.

Наведемо декілька випадків, коли домашні вихованці можуть допомогти своїм господарям:

1. При серцево-судинних хворобах. Конфлікти між членами сім'ї впливають не тільки на емоційне здоров'я, а ще й призводять або вже загострюють наявні фізичні та внутрішні хвороби. На ранніх стадіях захворювань, інколи люди можуть і не відчутти порушення в своєму організмі, але тварини здатні передбачити це та повідомити господаря. Відома безліч історій про те, як кішки рятували людей від серцевого приступу і гіпертонічного криза. Кішка може навіть попередити про можливий приступ. Власники кішок знають, що їх улюбленці іноді починають ластитися, коли їх господар сильно роздратований або знаходиться в напруженні.

Англійські лікарі затверджують, що кішка в будинку зменшує ризик повторного інфаркту міокарда. У людини, що недавно перенесла приступ, нормалізуються тиск і пульс після того, як він протягом декількох хвилин погладить улюблену кішку. [30 с.36]

2. При стресі і втомі. Кішки здатні зняти втому, стрес, мігрень, знизити тиск, нормалізувати пульс. Відмінними психотерапевтами і невропатологами вважаються довгошерсті кішки - сибірські, ангорські, персидські, бірманські, норвезькі лісові кішки, які допомагають людям, страждаючим безсонням, дратівливістю, депресією.

При цьому колір кішки також впливає на її цілющі здібності. З цієї точки зору чорні кішки забирають у людини вдвоє більше негативної енергії, ніж кішки інших кольорів. Руді кішки самі віддають позитивну енергію. Кішки кремового

кольору «тонізують» нашу енергетику, ну а сіро-блакитні - заспокоюють. Білі ж кішки - неперевершені лікарі по показниках. У Великобританії їх навіть продають в спеціальних аптеках. [16 с.22]

3. При самотності. Навіть наявність великої кількості членів родини не означає що люди в цій сім'ї почувуються щасливими. Сучасні батьки що прагнуть матеріально забезпечити майбутнє дитини, на стільки захоплюються роботою, при цьому втомлюються, та не приділяють достатньо часу дитині. Що відповідно призводить до емоційної нестабільності, стресу та почуття самотності. В такому випадку рекомендують завести в сім'ї собаку. Не менш корисно і цікаво спілкування з собаками. Часто собаку заводять, щоб заповнити вакуум спілкування, що є у людини. Тварина замінює собою близьку людину. Собака завжди рада господарю, їй неважливо, багатий він або бідний, красивий чи ні, - вона в захопленні від самого факту його існування. Тому до собаки тягнуться і дорослі, і діти, що випробовують нестачу безумовної любові.

Якщо у людини труднощі в спілкуванні або психологічні проблеми, йому потрібна урівноважена і спокійна собака - лабрадор, шарпей. Для спілкування з дітьми добре підійдуть коллі, сенбернар, ньюфаундленд, ризеншнауцер, боксер і ердельтерьер. А ось Катерина II віддавала перевагу левреток. Вона брала їх з собою в постіль, затверджуючи, що ці маленькі собачки зменшують болі в ногах і сприяють міцному сну. [5]

4. При аутизмі, ДЦП та інших важких захворюваннях. Собаки та інші тварини допомагають лікувати дітей, хворих аутизмом. Якщо в сеансах терапії бере участь собака, вияви цього захворювання - наприклад, відхід в себе - у дітей знижуються. Американські вчені також виявили, що люди з обмеженими можливостями в результаті каністерапії починають відчувати себе менш самотніми і більш незалежними, у них підвищується самооцінка, вони стають більш товариськими. [34 с.115]

5. При нервовому напруженні. Будь-які тварини допомагають долати стрес і нервові напруження. Пов'язане це передусім з тим, що людина перестає концентруватися на домінанті - негативній думки, що, і перемикає свою увагу на

тварину. Вивчення сімейних пар в США показало, що ті дружини, у яких є тварини, легше долають сімейні кризи і вирішують конфлікти, ніж пари, у яких їх немає. Частково це пояснюють тим, що зміст тварини дає можливість більш близького спілкування. Виникають спільні інтереси, які гуртують сім'ю. Крім того, багато які люди «обговорюють» свої проблеми з вихованцями, не боячись засудження.

Психологи вважають, що собака, виражаючи відданість господарю, надає йому неоціниму психологічну підтримку, порівнянну з присутністю близької людини. Якщо ви займаєтеся чимсь важливим - наприклад, пишете диплом або шукаєте роботу - присутність собаки допоможе вам справитися із задачею.

6. Жовті канарейки проти депресії. По лікувальному впливу птахів не порівняти з кішками або собаками. Але якщо тримати чотириноного вихованця ви не можете, заведіть пернатого друга. Спів канарейок знімає напруження, заспокоює нерви і підвищує настрій. При неврозах, депресії, гастриті, виразці шлунку корисно просто сидіти біля клітки, слухати мелодичні трелі і спостерігати за птахами. А воркування хвилястих папужок полегшує болі в серці. Прослуховування та спостереження за пташками в сімейному колі значно зближує членів сім'ї, завдяки колективному догляду та обговоренню, що налагоджує спілкування та взаємовідносини. [39]

7. Акваріумні рибки для профілактики неврозів. Спостереження за рибками в акваріумі заспокоює і відновлює почуття душевної рівноваги після нервових зривів і психологічних потрясінь. Рибок корисно тримати людям, страждаючим неврозами і депресією. А ще акваріум сприяє створенню правильного мікроклімату в приміщенні. Вода, що випаровується зволожує повітря, оберігаючи мешканців квартири від інфекційних захворювань верхніх дихальних шляхів. Люди, в чиїх кімнатах стоять акваріуми, практично не страждають від безсоння.

8. Гризуни проти комплексів. Заводити гризунів рекомендують невпевненим в собі людям: спілкування з цими звірятком допомагає подолати замкненість і комплекси. Тактильний контакт з ними розслабляє дрібну

мускулатуру, знижує тривогу і агресію. Дітей вони вчать дбайливому відношенню. Присутність маленької і беззахисної істоти будить в дитині почуття відповідальності. [46]

В багатьох країнах створені спеціальні організації і центри, в яких проводиться анімалотерапія. Спілкування з тваринами допомагає в лікуванні людей, страждаючих фізичними або психічними захворюваннями, допомагає в гармонізації стосунків та покращує психоемоційний стан сімей. Благотворний вплив живих істот на наш організм визнаний Всесвітньою організацією охорони здоров'я (ВООЗ).

Використання тварин відкриває нові перспективи в багатьох галузях медицини і психотерапії. Наприклад, для підлітків з асоціальною поведінкою тварини можуть стати справжнім порятунком від страху перед навколишнім світом, але ж саме страх, вважають багато психологів, лежить в основі агресії та насильства. [3]

В даний час анімалотерапія отримала досить широке поширення не тільки в США. У Німеччині, Великобританії, Канаді, Франції, Фінляндії з'явилися організації, які займалися наданням психотерапевтичної допомоги з використанням тварин, називаючи свій метод «терапія за допомогою тварин» (Animal Assisted Therapy). [1]

Анімалотерапія корисна, в першу чергу, для людей які постійно знаходяться в стані стресу, з психічними захворюваннями та розладами нервової системи. Особливо це люди які знаходяться в стосунках з іншими та в сімейних відносинах. Домашні тварини здатні покращувати обмін речовин, лікувати серцево-судинні захворювання, простуду, захворювання опорно-рухового апарату. Крім того, тварини рятують людину від самотності та глибокої депресії. Анімалотерапія корисна для маленьких дітей, з діагнозом ДЦП, олігофренією I-II ступеня і аутизмом. [41 с.163]

Методи анімалотерапії на відміну від інших реабілітаційних методик дозволяють не тільки зменшити м'язовий тонус, збільшити обсяг пасивних рухів,

набути нових активних моторних навичок та, окрім кінезіологічного реабілітаційного впливу, покликана виконувати і такі функції [45]:

- психофізіологічна функція (взаємодія з тваринами може знімати стрес, нормалізувати роботу нервової системи, психіки в цілому);
- психотерапевтична функція (взаємодія людей з тваринами може істотним чином сприяти гармонізації їх міжособистісних відносин);
- реабілітаційна функція (контакти з тваринами є додатковим каналом взаємодії особистості з навколишнім світом, що сприяє як психічної, так і соціальної її реабілітації);
- функція задоволення потреби в компетентності (потреба в компетентності, що виражається формулою «я можу», є однією з найважливіших потреб людини);
- функція самореалізації (однією з найважливіших потреб людини потреба в реалізації свого внутрішнього потенціалу, потреба бути значущим для інших, представленим в їх житті і в їх особистості);
- функція спілкування (однією з найважливіших функцій, яку можуть здійснювати тварини в процесі взаємодії людини з ними – це функція партнерів спілкування).

В медико-психологічній реабілітації, особливо для дітей та підлітків, є багато складових. По-перше, фізичний і емоційний компоненти. Так, їзда на коні, плавання з дельфінами тренує і розвиває певні групи м'язів. Безпосередній тактильний контакт з собаками, кішками є для дітей потужним емоційним чинником, позитивно впливає на психіку, розвиває інтелектуально. Адже у повсякденному житті, в соціальному середовищі, діти та підлітки позбавлені контакту та уваги рідних і близьких – батьки постійно зайняті на роботі. А спілкування з живим світом необхідне для повноцінного розвитку дитини. [19]

Застосування анімалотерапії в соціальній роботі може бути *спрямованим* (взаємодія з тваринами в домашніх умовах без спрямованого розуміння їх терапевтичного значення) та *неспрямованим* (використання тварин та (або) їх

символів за спеціально розробленими терапевтичними програмами. Цей вид анімалотерапії використовує спеціально навчених тварин). [17]

Для ефективного застосування нетрадиційного методу терапії під час лікування безпосередньо в сім'ях, соціальні працівники повинні підібрати такий вид анімалотерапії який буде цілком відповідати їхній проблемі чи порушенню які потрібно усунути або допоможе в лікуванні. Отож розглянемо детальніше види анімалотерапії:

Іпотерапія – Зі стародавніх часів поряд з людиною були коні. Тоді ж людина звернула увагу на особливу користь яку надає їй спілкування з цією благородною твариною. Протягом століть ці знання накопичувались, оброблялись, завдяки чому у ХХ столітті виникла іпотерапія – унікальний метод лікування і реабілітації хворих найрізноманітнішими захворюваннями. Сьогодні в багатьох країнах Європи та Північної Америки працюють центри лікувальної іпотерапії – спілкування з кіньми та верхової їзди. Іпотерапію використовують при порушеннях опорно-рухового апарату, атеросклерозі, черепно-мозкових травмах, поліомієліті, шлунково-кишкових захворюваннях, простатиті, сколіозі, розумовій відсталості. Спілкування з кіньми створює стійкий позитивний емоційний фон, який є цілющим. «Тільки скачка верхи дозволяє, не відриваючись від землі відчувати щастя польоту» – кажуть вершники, може в цьому головний секрет чому коні допомагають багатьом людям. [5]

Каністерапія – лікування за допомогою собак. Прогулянка з собакою знижує імовірність серцево-судинних захворювань. Собака задовольняє дефіцит людини у спілкуванні, покращує його товариськість, сприяє зменшенню конфліктів у родині. У слині собаки (як і кішки) є фермент лізоцим, що знешкоджує хвороботворні мікроорганізми. Каністерапія рекомендується при неврастенії, істерії, психастенії та неврозах. Припускається, що собака здатна виконувати функції психотерапевта для хворих, самотніх і знедолених людей. Пацієнти, які майже не цікавилися навколишнім оточенням, із задоволенням проводили час з собаками, ходили з ними на прогулянки, пестили і турбувалися про них. З часом

ці хворі, на подив лікарів, починали знову спілкуватися з людьми. Деякі тяжкохворі після анімалотерапії з собаками навіть виписувалися з лікарні. [14]

Феліноterapia – терапевтична дія кішок. Помічено що ці тваринки реагують на зміни самопочуття своїх господарів і при тактильному контакті з ними можуть не тільки поліпшувати настрій, а й сприяти зниженню артеріального тиску. Під час погладження хутра кішки виникає невеличкий електричний розряд. Через рецептори, розташовані в шкірі, він передається у головний мозок людина заспокоюється та розслабляється. Релакс викликає і муркотіння кішки. Більше того, професор К.Рубін з Північної Кароліни, досліджуючи муркотіння встановив, що їх звукові вібрації (частота від 20 до 50 Герц), стимулюють процес зцілення, пришвидшують загоєння ран, сприяють зрощуванню переломів. Тривала дружба з кішкою зміцнює імунітет, сприяє здоров'ю та довголіттю. [15]

Дельфінотерапія – метод лікування, що ґрунтується на спілкуванні з дельфінами. Прибічники терапії вважають, що спілкування з дельфінами допомагає стабілізувати психоемоційний стан людини, зняти психологічне напруження, пацієнт заспокоюється, швидко знаходить вихід із кризової ситуації.

Дельфінотерапію іноді використовують з метою психологічної реабілітації для людей, що потрапили в екстремальні умови: пережили землетруси, урагани, аварії чи інший сильний стрес. [11]

Існує значна критика ефективності дельфінотерапії. Хоча дослідження 2005 року показало, що спілкування з дельфінами є ефективним методом для лікування слабких та середньої слабкості депресій, воно зазнало критики з кількох позицій. Наприклад, залишилося невідомим, чи дельфінотерапія ефективніша, ніж спілкування із звичайними свійськими тваринами. Огляд цього та деяких інших досліджень виявив значні методологічні помилки. На основі цих даних було зроблено висновок, що наразі не існує жодних переконливих наукових свідчень, що дельфінотерапія є ефективним методом лікування або може забезпечити більше, ніж тимчасове покращення настрою. [38]

1.3. Анімалотерапія – перспективний напрямок реабілітаційного лікування людини при ДЦП, аутизмі та інших розладах

На сьогодні проводиться багато різноманітних досліджень, присвячених вивченню взаємодії тварин і людей. Вчені виявили сприятливий вплив на людину при спілкуванні з тваринами. Така взаємодія дозволяє не тільки лікувати, але й попереджувати захворювання, нормалізувати стан нервової системи, покращувати психоемоційний стан.

Як вже нам відомо, що одним з найефективніших методів анімалотерапії є іпотерапія, особливо при лікуванні дітей з порушеннями ДЦП, аутизмі та ін. Відновний ефект верхової їзди для хворих базується на використанні функції руху, який має для людини не лише біологічне, а й соціальне значення. Основа терапії – у природніх рухах коня, що дозволяє хворому організувати та систематизувати свої рухи. [7 с. 14]

Іпотерапія поєднує в собі кінезітерапевтичну, фізіотерапевтичну, когнітивну дію на емоції та психіку пацієнта, сприяє руйнуванню патологічних еферентних імпульсів. Тварина виступає в ролі «терапевтичного посередника» для хворого, передаючи йому від 90 до 100 різнонаправлених рухових імпульсів. Ця дія викликає у відповідь спонтанну реакцію хворого, створюючи своєрідний діалог з конем. [7]

Верхова їзда сприяє також формуванню особистості: вмінню критично оцінювати свої дії, розвитку емоційно-вольової сфери. Цей позитивний вплив верхової їзди використаний дослідниками, зокрема при лікуванні вертеброгенного больового синдрому при остеохондрозі хребта. У деяких країнах іпотерапія (від грец. Нірро – кінь) є офіційно визнаним методом лікування.

Основоположником розробки сучасних методик іпотерапії вважається норвезьська лікарка Елізабет Бодікер, котра досить ефективно займалась реабілітацією інвалідів після травм. Багатогранність впливу іпотерапії, одночасне поєднання повторних різноспрямованих рухів тіла, масаж внутрішньої поверхні

ніг, позитивний психотерапевтичний ефект від спілкування хворої дитини з конем визначають унікальність іпотерапії. [18]

Іпотерапія є не що інше, як форма лікувальної фізкультури (ЛФК), де як інструмент реабілітації виступають кінь, процес верхової їзди і фізичні вправи, що виконуються людиною під час верхової їзди. У процесі верхової їзди задіюються всі основні групи м'язів тіла. Це відбувається на рефлекторному рівні, оскільки, сидячи на коні, рухаючись разом із ним, дитина інстинктивно прагне зберегти рівновагу аби не впасти з коня, а до активної роботи спонукаються як здорові, так і уражені м'язи, не помічаючи цього. Механізм дії іпотерапії на організм людини аналогічний іншій формі ЛФК. Під впливом фізичних вправ відзначається посилення функції вегетативних систем.

Іпотерапія впливає на організм людини через два чинники: психогенний і біомеханічний. Біомеханічна дія є провідним чинником при лікуванні постінфарктних хворих, хворих із порушеннями постави, які страждають сколіозами, остеохондрозами хребта. При лікуванні неврозів, дитячих церебральних паралічів, розумової відсталості, розладів спектру аутизму основним чинником впливу є психогенний. [33 с.27]

При аутизмі у дітей лікування здійснюється з використанням коня як посередника, із застосуванням несловесного діалогу «мова жестів», з дотриманням тиші, дистанції.

Кінь вимагає постійної до себе уваги, і, за рахунок цього, зростають здібності людини адаптуватися до реальності. Для людини, що страждає психічними розладами, положення верхи на коні виявляється «виграшним». Верховна їзда вимагає концентрації уваги, усвідомлюваних дій, уміння орієнтуватися в просторі. Крім того, жоден із видів реабілітації не викликає у дитини, що займається, таку різноспрямовану мотивацію до самостійної активності, яка супроводжує заняття іпотерапією: дитина відчуває величезне бажання сісти на коня, відчути себе вершником, подолати страх, набути впевненості у своїх силах. Така сильна мотивація сприяє максимальній мобілізації вольової діяльності, завдяки якій досягається не тільки придушення почуття

страху, але і одночасне зменшення кількості та обсягу гіперкінезів при ДЦП, що дає можливість навчати дитину правильній побудові основного поведінкового фону.

Загальний принцип ліквідації порушень при ДЦП полягає у тому, що спочатку пасивно, а потім пасивно-активно окремим частинам тіла пацієнта надаються положення, протилежні до існуючих установок. [35 с.45]

Важливо зруйнувати механізми мимовільного одночасного руху в ураженій і здоровій кінцівках, які характерні для цього захворювання. Кінь, який іде, передає вершнику понад сто різних рухів. Перевага іпотерапії полягає у можливості багаторазового повторення всіх цих рухів, при цьому вдається уникнути, як при заняттях на тренажерах, докучання – кінь не може набриднути. Повторювані коливальні рухи тіла носять діагональний характер у вигляді чергування, розтягування, стискування, обертання окремих частин тіла. Різнострамовані дії, які виконує вершник, допомагають йому зрозуміти рух, навчитися регулювати м'язовий тонус і набути необхідних моторних навичок. [5] Виконання вправ, спрямованих на випрямлення тулуба, дозволяє провести корекцію рівноваги і рухової активності відповідно до фізіологічного розвитку дитини. Механізм дії верхової їзди більш інтегрований за впливом на центри координації головного мозку, ніж при ЛФК, оскільки в процесі верхової їзди в роботу включаються всі основні групи м'язів тіла на рефлекторному рівні.

Принциповими елементами іпотерапевтичного впливу є кілька складових тренувально-оздоровчої методики, а саме: особливості позиції вершника (положення, посадки вершника) на коні, характер руху коня, а також тривалість власне процедури (перебування на коні).

Позиція вершника на коні залежить від фізичних можливостей та вмінь дитини, а також визначається кожною конкретною застосовуваною методикою. Вправи можуть виконуватися як і просто на коні (який стоїть), так і під час його руху. Характер руху коня на манежі та його зміна визначається інструктором згідно з основними кінцевими цілями застосування іпотерапії та може бути у вигляді алюру, кроку, рисі, кентеру, галопу, кар'єру та ін.

Тривалість сеансів (перебування на коні) варіюється залежно від діагнозу та фізичної підготовки вершника та в середньому становить – 20–30 хв. Заняття проводиться в три етапи: початковий (адаптаційний), реабілітаційний і заключний (формування довготривалої пам'яті, збереження засвоєної навички), котрі включають: посадку (на коня); адаптацію вершника до тварини та тварини до вершника; об'їжджування тварини (за участі тренера-інструктора); процедурний етап (вправи, варіативні елементи програми); спроби самостійного керування конем. [6]

На заняттях з іпотерапії дотримуються основних принципів психотерапевтичної дії: єдність місця і дійових осіб; єдність часу; єдність дій. Використання методу іпотерапії в реабілітації осіб, що страждають різними видами порушень розумового розвитку, дає позитивні результати:

1. Полегшує зняття загальмованості;
2. Знижує відчуття тривоги;
3. Покращує адаптацію до реального простору і часу;
4. Сприяє досягненню самостійності;

Принциповою відмінністю іпотерапії від інших методів ЛФК є те, що вона має в своєму розпорядженні фізіотерапевтичні можливості, оскільки температура тіла коня на 1-1,5 градуси вища, ніж температура тіла людини. Можна відзначити також одночасне надання тренувального і послаблюючого впливу на м'язи через тривимірні коливання спини коня.

Коли людина приходить на заняття з іпотерапії, вона бачить перед собою не людей в білих халатах, а манеж, коня і інструктора. Процес реабілітації сприймається вершником як процес навчання навичкам верхової їзди. Під час цього процесу вершники долають свої психічні і фізичні труднощі завдяки великій мотивації, яка формується при навчанні верховій їзді. Іпотерапія викликає у дітей дуже сильну мотивацію. З одного боку, дитина боїться великої норавливої тварини, вона не впевнена у собі, а з іншого – відчуває бажання проїхати верхи, навчитися управляти конем. Це бажання допомагає їй подолати страх і підвищити свою самооцінку.

Вплив іпотерапії на організм людини можна розділити на кілька критеріїв.

[5]

До медичних критеріїв відносяться:

- зміцнення і тренування м'язів тіла пацієнта, причому особливістю впливу є те, що відбувається одночасне тренування слабких м'язів і розслаблення спастичних;
- зміцнення рівноваги. Цей ефект досягається через те, що під час лікувальної верхової їзди (ЛВІ) вершник прагне зберегти рівновагу протягом усього заняття;
- поліпшення координації рухів і просторової орієнтації. Лікувальна їзда дає повноцінне відчуття руху тіла в просторі, дає можливість відчувати роботу своїх м'язів;
- поліпшення психоемоційного стану, підвищується рівень самооцінки особистості. Людина починає відчувати себе не хворою і слабкою, якою вона почувається в звичайному житті, а вершником, що керує великою, сильною і граціозною твариною, яка слухається і виконує її команди;
- у процесі верхової їзди не використовують ніяких пристосувань, що зв'язують людину з інвалідністю. Це підвищує самооцінку особистості і додає хворим людям впевненості у своїх силах, віри в себе.

Доведено, що кінь може виступати в якості посередника між хворим на аутизм і навколишньою дійсністю. Це відбувається за рахунок того, що взаємодія з конем проходить на невербальному рівні, а це дає змогу дитині ніби залишатися усередині свого комфортного світу і одночасно виходити із стану ізоляції від навколишньої дійсності, адаптуватися в ній.

До соціальних критеріїв відносяться:

- а) Поліпшення комунікативних функцій. Цей результат досягається за рахунок того, що під час занять вершники спілкуються і діють спільно з іпотерапевтами і один з одним;
- б) Проведення змагань з кінного спорту серед осіб із порушеннями психофізичного розвитку сприяє підвищенню рівня оцінки клієнтами

самих себе, своїх можливостей і свого потенціалу. Проведення змагань також сприяє зміні ставлення суспільства до людей з обмеженими можливостями.

- в) За допомогою поліпшення фізичного, психологічного та емоційного стану іпотерапія сприяє поліпшенню ефективності і якості процесу соціалізації особистості;
- г) За рахунок спільної діяльності іпотерапія сприяє інтеграції інвалідів у суспільство, розширює горизонти їх можливостей, допомагаючи долати бар'єри інвалідності;
- д) За допомогою занять іпотерапією відбувається розвиток трудових навичок по догляду за тваринами.

Особливо сильний оздоровлюючий ефект верхової їзди досягається серед дітей у віці від 5 до 12 років. Верховна їзда всебічно розвиває дитину, робить її сміливою, спритною, витривалою, рішучою і винахідливою.

В багатьох, особливо приморських країнах, в т. ч. в Україні, ще з 70-х років минулого століття, активно розвивається дельфінотерапія для реабілітації дітей з посттравматичним стресовим синдромом, депресіями, емоційними розладами, захворюваннями опорнорухового апарату та ін.

Дельфінотерапія – вид медико-психологічної реабілітації. Дельфінотерапія це унікальний метод використання морський ссавців – дельфінів в оздоровленні людей. Плавання з дельфіном рекомендується тим людям, хто переніс важкі психологічні травми (що потрапили в екстримальні умови, які пережили землетруси, урагани, аварії і будь-який інший сильний стрес). По суті своїй, дельфінотерапія – це комплексний вплив на організм. Вона складається з ультразвукових хвиль, випромінюваних дельфіном, рухової активності, перебування в морській воді, що володіє певними цілющими властивостями, і потужного психологічного ефекту. [12]

Звуки, що видаються ними, охоплюють незвичайно широкий спектр частотних характеристик – від інфразвукових до звукових і ультразвукових. Їхні сигнали можуть бути імпульсними і неперервними та по-різному впливають на

організм людини. Вважається, що для орієнтації дельфіни використовують більш низькі і тривалі сигнали, а для розпізнавання – сигнали більш високої частоти. Імпульсні сигнали супроводжують ехолокацію. Череп і м'які тканини голови людини концентрують звукові коливання і відіграють роль акустичного прожектора і звукової лінзи, що забезпечує складний фізіотерапевтичний вплив на нейрофізіологічні процеси в організмі людини.

Ультразвукові хвилі є важливою складовою в лікувальному процесі дельфінотерапії. Відомо, що дельфіни унікальні тим, що здатні до міжвидової комунікації, легко і радісно йдуть на контакт. Ці тварини тонко відчують настрій людини, в результаті чого знаходять індивідуальний підхід до партнера. Ігри з дельфінами настільки цікаві і в той же час природні, що люди, роками намагаються вилікуватися від нервових недуг, незабаром відчують себе набагато краще. Широко досліджується роль ультразвукового впливу дельфінів. Ультразвук покращує потік ферментів і гормонів через мембрани клітин, чим викликає метаболічний лікувальний ефект. Ще одна незаперечна перевага дельфінотерапії – гідромасаж внутрішніх органів і шкірних покривів. Секрет ось у чому: при русі тварини створюються області турбулентності – різноспрямовані потоки води, модульовані хвостовим плавцем. [38]

Досліджено, що курс дельфінотерапії позитивно впливає на функціональний стан серцево-судинної системи у дітей, які мають різні захворювання центральної нервової системи. Це ж дослідження показало, що заняття з дельфінами позитивно вплинуло на вегетативне забезпечення серцевої діяльності. Помічений позитивний вплив купання з дельфінами на вагітних жінок. Сполучення дельфінотерапії та психологічного тренінгу значно знизило ускладнення вагітності та пологів.

Дельфін, будучи виключно комунікабельним, спонукає людину, що знаходиться з ним у басейні, до спільного плавання, гри, невербального обміну інформацією. Але це має бути спеціально організований процес, що протікає під наглядом ряду фахівців: лікаря, ветеринара, тренера, психолога (психотерапевта,

дефектолога, педагога). У дельфінотерапії беруть участь спеціально навчені тварини, що володіють «хорошим характером».

У дельфінотерапії можна виділити два напрямки [47]:

- 1) Вільна взаємодія з твариною, з мінімальною участю фахівців (лікаря, тренера, психолога, психотерапевта, педагога і т.д.) У цьому напрямку пацієнт сам вибирає способи взаємодії, вибудовуючи свої відносини з дельфіном. Роль фахівців обмежується забезпеченням безпеки пацієнтів і дельфінів. (Елементи згаданого напрямку, як правило, використовуються на початковому етапі дельфінотерапії);
- 2) Спеціально організоване спілкування з твариною здійснюється через фахівця (лікаря, психотерапевта, психолога і т.д.), де спілкування з фахівцем для пацієнта несе психотерапевтичне значення, а спілкування з дельфіном виступає як тло, середовище. Тут характер і тип дельфінотерапії підпорядковується наміченій меті. У цьому напрямку дельфінотерапія може вирішувати різні завдання: психотерапевтичні, психокорекційні, психопрофілактичні, фізіотерапевтичні, педагогічні – це залежить від запиту пацієнта і фахівця, який буде замикати терапевтичний ланцюг.

Спілкування з дельфіном дозволяє:

- витягнути дитину з полону самоізоляції, стимулювати розвиток інтересу до зовнішнього світу, що стає умовою до встановлення, відновлення, коректування, оптимізації соціальних відносин;
- стимулювати процес розвитку особистості;
- заповнювати дефіцит позитивних емоцій і забезпечувати підтримку дітям, що переживають самотність або стан дезадаптації;
- через тактильну стимуляцію створити умови для емоційного реагування;
- створити умови для зміцнення контакту дитини з психотерапевтом. А також виступає в якості сенсорного стимулятора, активізуючи роботу мозкових структур і всього організму в цілому, і сприяє

мовленнєвому та сенсомоторному розвитку дітей із аутизмом та ДЦП.

Феліноterapia – (лат. *felis* – кішка) – це методи профілактики і лікування різних захворювань за допомогою контактів з кішками. Як з'ясували лікарі-терапевти Англії і США, що працювали в спеціалізованих клініках для розумово відсталих дітей, кішки надають серйозну допомогу людям, що страждають психічними захворюваннями, серцевими розладами, ушкодженнями мозку і навіть сприяють повному зцілення залежних від алкоголю і наркотиків. [10]

Встановлено позитивний ефект феліноterapiї у дітей з енурезом, логоневрозом, неврастенією. Значне поліпшення стану відчувається у дітей, хворих на ранній дитячий аутизм і ДЦП, розумову відсталість.

Кішка, по суті, не робить нічого незвичайного, вона просто лащиться до хворого, лиже йому руки, обличчя. Її тепло, розслаблююче муркотіння дозволяють пацієнтові розслабитися. Котяче муркотіння лікарі порівнюють з ультразвуковою терапією. Діапазон від 27 до 44 герц, в якому муркають кішки, сприятливо впливає на нервову систему людини, поліпшує мозковий кровообіг, нормалізує тиск і стабілізує серцевий ритм.

Вчені з Північної Кароліни, які досліджували звуки сімейства котятих, з'ясували, що муркотіння допомагає загоювати рани і зміцнювати кістки. Відомо багато випадків, коли кішки запобігали серцевому нападу або допомагали при гіпертонічному кризі, рятуючи господаря від інсульту. Вони не відходили від свого господаря по декілька годин, нічого не пили і не їли, старанно муркотіли і заспокоювалися тільки тоді, коли хворому ставало краще. [11]

Феліноterapia сприяє зниженню артеріального тиску, нормалізує роботу серця, позбавляє від суглобових і головних болей. Кішки прискорюють відновлення після травм, лікують внутрішні запальні захворювання.

Вони є неперевершеними майстрами дотикової терапії. Результат «котячого масажу», коли кішка перебирає лапками, сидячи на колінах або грудях улюбленого господаря, можна порівняти тільки з дією голок рефлексотерапевта.

Коти – це свого роду ідеальні енергоінформаційні прилади. Вони чудово вміють вгадувати хворі місця свого господаря. Спілкування з ними зміцнює імунітет. Низькочастотні струми у кішок виробляються завдяки тертю шерстинок одна об іншу. Ряд експериментів показав, що найкраще кототерапія допомагає при запаленнях суглобів і гінекологічних захворюваннях. В останньому випадку кішку досить посадити на низ живота і, погладжуючи, сидіти так близько 20 хвилин. Тривала дружба з кішкою укріплює імунну систему і сприяє здоров'ю і довголіттю. [3]

Різні породи котів мають свою «спеціалізацію»: пухнасті коти (сибірські, персидські, ангорські) допомагають впоратися з невралгією, депресією, безсонням і остеохондрозом, гладкошерсті допомагають у лікуванні захворювань печінки та нирок, «британці» спеціалізуються на справах серцевих, короткошерсті та безшерсті (сфінкси, сіамські, абісінські) — на захворюваннях травного тракту.

Забарвлення і порода тварини грають у лікувальному процесі теж чималу роль. Чорні кішки найкраще рятують господарів від надлишку негативної енергії. Сірі кішки однаково добре працюють з усіма групами пацієнтів, руді здатні заряджати господарів позитивною енергією, а от білі – взагалі вважаються неперевершеними лікарями.

Каністерапія (від лат. Canis – собака; англ. Therapy dog) – терапія з використанням собак; є одним з найбільш популярних видів анімалотерапії через свою доступність і соціальну поведінку тварин. Застосовується як допоміжна психотерапевтична методика при роботі з особами, які важко йдуть на контакт, допомагає розвитку емоційних, розумових здібностей, а також - розвитку рухових функцій. Каністерапію застосовують для поліпшення стану дітей, хворих на аутизм, синдром Дауна, церебральний параліч (ДЦП), які страждають олігофренією. У дітей поліпшується координація рухів, зменшується апатичність, поліпшується пам'ять. [28]

Собака – прекрасний лікар і помічник при деяких (діабет, епілепсія) недугах, стресі, самотності та гіподинамії. Чутливість собак до змін настрою господаря, їхня відданість здатні допомогти при багатьох душевних

переживаннях. Крім того, собаки виступають у ролі тренера – необхідність щоденних прогулянок із собакою гарантує рухову активність на свіжому повітрі. Каністерапія (лікування за допомогою собак) показана при подагрі, ревматизмі, захворюваннях печінки і сечового міхура. Існує вправа, при якій необхідно притискати підошову частину стопи до тварини. Суть методу полягає в тому, що на ногах є неймовірна кількість нервових закінчень, що відповідають за роботу внутрішніх органів. В результаті стимуляції цих закінчень нормалізуються обмінні процеси, поліпшується кровообіг і проходження нервових імпульсів. У каністерапії найчастіше використовуються породи собак компаньйонів: лабрадори, коллі, мопси і навіть звичайна дворняжка. [14]

Собака є соціальною твариною, яка орієнтується на людей, що її оточують, щира в любові та віддана. На основі цих якостей фахівці розробляють різні програми за участю собак-терапевтів для усунення деприваційних симптомів. За допомогою каністерапії у дітей формуються позитивні соціальні установки, розвиваються комунікативні навички спілкування, знімається критичне емоційне напруження. Заняття з собаками покращують психоемоційний стан маленьких пацієнтів, моторику, знижують кількість епілептичних нападів, неговіркі діти починають більше говорити, а діти зі зниженою емоційністю проявляють здатність активно реагувати на навколишній світ.

Незаперечне значення має наявність вихованця в сім'ї з дитиною, що дозволяє з дитинства виховати такі важливі якості, як любов до навколишнього світу, природи, здатність довіряти, ділитися. В цьому плані себе добре зарекомендували добродушні спанієлі, рухливі такси, а собаки великих порід (сенбернар, ньюфаундлен, боксер) стають відмінними няньками і охоронцями. Головне – переконатися у відсутності агресії тварини. Це допоможуть зробити в спеціальному кінологічному центрі, де собака пройде ряд тестів.

Для роботи з дітьми з розладами спектру аутизму найкраще використовувати породу собак лабрадор-ретривер. Ця собака зі спокійним характером – друг, компаньйон дитини. Собак ще змалечку навчають у спеціальних центрах. Цуценята проходять певні тести і відбираються за

жорсткими критеріями. Дитині потрібна собака з відповідним темпераментом. [22]

При виборі собак звертають увагу на їх прихильність до незнайомців, реакцію на дотик, погладження, гучні звуки, обійми, здатність виконувати команди. Неслухняні цуценята не підходять на роль асистента дитини з аутизмом через те, що вони можуть домінувати. У середньому, відсіюється приблизно тридцять собак, перш ніж робиться вибір. Одного гарчання чи непокори під час тестів достатньо для дискваліфікації.

З метою заохочення і покращення зв'язного мовлення своїх маленьких господарів, собак вчать орієнтуватися на повні команди, тобто «Принеси мені м'яч!» замість «М'яч!». Також собак вчать не реагувати на хаотичну чи агресивну поведінку дитини.

Узагальнюючи результати досліджень, можна назвати основні напрями діяльності каністерапії [43]:

- 1) Нормалізація стану людини – спілкування з собаками може чинити позитивний вплив на людину в момент кризового стану, заспокоювати розслабляти. При цьому знижується почуття самотності і поліпшується процес соціалізації. Тварина може чи не єдиним надати допомогу людині, нормалізуючи стресову ситуацію, в яку він потрапив, особливо відчуває недолік у соціальній підтримці.
- 2) Допомога в процесі соціалізації – собаки можуть стимулювати людей до спілкування один з одним, часто будучи темою для розмови. Собака може бути приводом для дружньої бесіди у абсолютно незнайомих людей.
- 3) Вплив на мотивацію людей – собаки можуть надихати і мотивувати людей. Це було помічено при спостереженні за людьми до і після придбання собаки. Купуючи собаку, люди різко збільшували тривалість своїх прогулянок, незважаючи на те, що для фізіологічних потреб собакам багато часу не потрібно.

- 4) Заспокоєння і мобілізація уваги – ці ефекти найбільш часто застосовуються в роботі з дітьми, що зазнають труднощів з концентрацією уваги або гіперактивністю. Дослідження в школах показали, що тварини здатні захоплювати і утримувати увагу дітей, направляючи її назовні, що зменшує збудження і агресію. Спостереження взаємодії собак і дітей з синдромом Дауна показали, що живі собаки були більш стійким об'єктом уваги, ніж штучні.
- 5) Підтримка людей з невиліковними захворюваннями – стадії, через які змушені пройти люди з невиліковними хворобами (заперечення, гнів, згода, депресія і прийняття) протікають набагато легше, коли оточуючі здатні підтримати хворого, забезпечити йому емоційну близькість. А вплив безмовної відданої тварини здатне допомогти людям керувати своїми почуттями, впоратися зі страхом, відчаєм і самотністю.
- 6) Підтримка людей з обмеженими можливостями – участь собак в нормалізації соціального навколишнього середовища було відзначено при дослідженні спілкування дітей в інвалідних кріслах з оточуючими. Ті, хто мав поряд з собою собак, були об'єктами більш пильної уваги на вулиці. Присутність собаки забезпечувало набагато більший коефіцієнт уваги та теплого прийому. Навколишні розглядали дитину з обмеженнями в більшій мірі як здорового.
- 7) Допомога людям, що страждають психічними захворюваннями – присутність тварин і собак в особливості може благотворно впливати і на людей з різними психічними захворюваннями, такими як дитячий церебральний параліч, аутизм, гіперактивність, хвороба Альцгеймера, шизофренія тощо.

На сьогоднішній день каністерапія широко поширена в країнах західної Європи, Америки, подібний досвід є в Росії, Польщі, і все частіше до даного методу звертаються і на Україні.

Саме тому вивчення та впровадження анімалотерапії соціальними працівниками як нового, альтернативного та водночас безперечно дієвого методу психотерапії та лікування розладів таких як ДЦП, аутизм та ін. а є надзвичайно актуальним, оскільки на даному етапі розвитку психологічної думки в Україні це питання є недостатньо вивченим. Необхідно переймати позитивний досвід зарубіжних країн та розширювати потенціал анімалотерапії в нашій державі, активно впроваджуючи його в практику роботи соціального педагога.

Окрім описаних методів, існує ще дуже багато методів анімалотерапії, це контакти людини з рептиліями, сон на вуликах медоносних бджіл та інші. В сучасних умовах зміни клімату на планеті, мутацій багатьох інфекцій, геологічних та урбанізаційних потрясінь. Настав час серйозно привернути увагу науковців та фахівців з реабілітації людини до вивчення та ширшого впровадження анімалотерапії і підготовки фахівців з вказаних методів у вищих навчальних закладах.

1.4. Досвід застосування анімалотерапії у соціальній роботі з сім'ями в Україні та закордоном

Вивчивши досвід застосування соціальними працівниками анімалотерапії під час лікування розладів здоров'я таких як ДЦП, аутизм та інші варто також дослідити та перейняти закордонний досвід використання тварин в сім'ях.

У первісному суспільстві, віра у могутність тварини-тотема змушувала людей дотримуватися певних норм і правил, регулювала спілкування і була одним з джерел благополуччя і спокою. Священні амулети носили на тілі, як символ заступництва і успіху; ритуальні танці допомагали зняти злість, агресивність після невдалого полювання або, навпаки, підзарядитися енергією; звернені до могутньої тварини заклинання і голосіння над хворою людиною або жінкою, що народжує – все це частково прообрази анімалотерапевтичних прийомів. [22]

Подібне ставлення людей до тварин сприяло розширенню можливостей емоційного подолання страхів, агресивності, почуття безпорадності і самотності, знімало психічне напруження, дозволяло переживати зміни і шукати ресурси в самих собі, давало заспокоєння і впевненість. Можна сказати, що тварини і їхні символи були одними з перших психотерапевтів, що надавали психологічну допомогу людині.

Збереглися документи, які свідчать про те, що вже в 1792 році в лікарні для душевнохворих у Йорку (Англія) собаки використовувалися як частина терапевтичного процесу. Хворі спілкувалися з ними, доглядали за ними, і було відзначено позитивний вплив подібних методів на поведінку людей і ефективність лікування. [23]

Протягом декількох століть в інших країнах Європи використовувався заспокійливий і розвиваючий ефект взаємодії з собаками пацієнтів психіатричних клінік та притулків, після чого в США собаки стали використовуватися для психотерапевтичної допомоги в деяких подібних установах. За даними дослідження Animal Planet першим в історії каністерапії є легендарний йоркширський тер'єр Смоку (Смокі). Американські лікарі Червоного хреста помітили, що в госпіталях, де собакам не забороняється гуляти по території, поранені прагнули проводити з ними якомога більше часу. Після проведеного дослідження з'ясувалося, що і процес одужання в таких установах йшов більш успішно. І в зв'язку з цим госпіталь ВПС в Нью-Йорку почав цілеспрямовано використовувати цей метод для якнайшвидшої реабілітації поранених. [4]

Каністерапія як науковий метод починає набувати популярності з другої половини ХХ ст. Засновником каністерапії вважають американського лікаря-психолога Б. Левінсона. У перших спробах застосування каністерапії вченим були присутні діти. Пізніше вчений продовжив свої експерименти з участю дорослих пацієнтів. Спілкування з тваринами стало застосовуватися не тільки для зняття нервової напруги, а й для зцілення людей з дуже серйозними діагнозами. Б. Левінсон виявив, що застосування каністерапії доцільне в роботі з нетовариськими, скутими, замкнутими дітьми, з дітьми, що страждають

аутизмом, шизофренією. Він прийшов до висновку, що спілкування з собакою в якості основного компонента психотерапії може допомогти аутистам почати контактувати з реальністю.

У 1997 р. у США були створені гранти для досліджень в області взаємодії людей і тварин. Так, лігою «Тварини-рятувальники» досліджувалася роль тварин в освіті; товариство «Дельта» розробило програму тренування собак-терапевтів, університет Purdue досліджував можливості собак для надання допомоги жертвам насильства в сім'ї. У 1999 р. Вашингтонський університет досліджував можливості взаємодії з собаками для надання допомоги дітям, які страждають аутизмом, і розробив практичну терапевтичну програму. [2]

Незвичайну програму проводять бібліотеки американського міста Солт-Лейк-Сіті. Дітей у віці від 5 до 9 років, яким з різних причин важко навчитися читати, навчають грамоти за допомогою собак. За півгодини в тиждень дитина читає вголос тварині. 45 собак самих різних порід у супроводі господарів безкоштовно надав місцевий клуб собаківників. Собаки попередньо навчені при читанні дивитися в обличчя дитині або на книгу, щоб створювалося враження, що тварина стежить за сюжетом. Діти бачать в собаці уважного слухача, який, на відміну від однолітків в шкільному класі, не сміється над запинаннями або помилками у вимові слів. Результати переконують: за 13 місяців експерименту навички читання у відсталих дітей значно покращилися. [4]

Учасники міжнародної програми «Собаки-лікарі» приводять собак на місця катастроф, щоб їх могли погладити потерпілі, які перебувають у стані шоку, а також рятувальники, що вибилися з сил. Добровольці разом зі своїми домашніми тваринами відвідують лікарні, школи і притулки для дітей-інвалідів. Собаки, що мешкають на території лікарень, полегшують життя безнадійно хворих.

Для виявлення ефективності каністерапії проводилося безліч досліджень, які доводили необхідність використання цієї методики у роботі з найрізноманітнішими категоріями населення. Карен Аллен, професор Нью-Йоркського університету, досліджувала психологічне значення собак для людей з обмеженими можливостями і виявила, що в ході каністерапії ці люди

говорять про «більшу свободу», відчують себе менш самотніми, більш незалежними, відчують себе в більшій безпеці. В ході шестимісячного курсу ці люди продемонстрували значне підвищення самооцінки, розвиток внутрішнього контролю, поліпшення психологічного самопочуття і велику товариськусть. Також проводилося дослідження, в ході якого 48 чоловік із серйозними захворюваннями, отриманими внаслідок м'язової дистрофії, ураження головного або спинного мозку, множинного склерозу, отримали можливість спілкуватися з собаками. Половина групи одержала таку можливість з самого початку терапевтичного процесу, а інша частина (схожа з першою за гендерною, віковою ознакою і видом захворювання) – тільки протягом другого року терапії. Дослідження показали, що протягом 6 місяців після початку терапії пацієнти показали значне поліпшення в плані самооцінки, психологічного благополуччя і комунікативності. Спілкування з собаками, вважають дослідники, допомогло самотнім, нещасним, ізольованим людям подолати свій стан і здобути незалежність, отримати посильну роботу або повернутися в коледж, завести друзів і повернути психологічне благополуччя.

Інше дослідження проводилося з метою вивчення впливу наявності в сім'ї собаки на дитину 6 – 11 років в період розлучення батьків. Були вивчені 75 сімей, в яких були собаки, і стільки ж без собак. Демографічно істотної різниці між цими сім'ями не було. Дослідження проводилося через рік після розлучення батьків, використовувалися стандартизовані опитувальники, за якими інтерв'ювали діти та їхні матері. Матері підкреслювали, що для дітей розлучення виявилось кризовим періодом, діти виявляли агресивність, намагалися привернути до себе увагу, з'являлися психосоматичні проблеми, страхи, нічні кошмари. Діти з контрольної групи, де були собаки, відрізнялися помітно меншими проявами цих ознак, ніж діти з іншої групи. Матері відзначали, що собаки забезпечували їхнім дітям психологічну підтримку, відволікали, були уважними слухачами, забезпечували психологічний комфорт. Діти говорили, що собаки були незамінними компаньйонами для них під час розлучення батьків, вони виявляли увагу до дитини, були тими, кому можна розповісти про свої проблеми і почуття, ігри з собакою відволікали від проблем, від конфліктів між батьками, допомагали

справлятися з виникаючим почуттям самотності, яке з'являлося після розлучення батьків. [45]

Каністерапія виявляється найбільш ефективним методом для дітей і літніх людей, які часто є найбільш вразливими категоріями в плані соціалізації та емоційного благополуччя. Особливу значимість має каністерапія для категорії дітей з обмеженнями у розвитку, собака дає їм можливість не тільки знайти собі друга, але і справлятися зі своєю недостатністю. Собаки допомагають подолати самотність, знімають психо-емоційне напруження, дають позитивні емоції, і багато іншого.

Спілкування з собакою відіграє особливу роль в соціально-психологічному благополуччі дітей, воно дає необхідне емоційне «підживлення» і саме по собі є психотерапією. Особливо воно необхідне дітям, які нерідко страждають від самотності у власних сім'ях, а також дітям з неблагополучних сімей.

Каністерапія використовується в роботі з різними категоріями людей. Собака дозволить надовго стримати страх, депресію, напругу, знизити неуважність і мобілізувати рухові функції. У людей з емоційною некомпетентністю (набутою або вродженою) з'являється здатність реагувати на тварин із несподіваним почуттям і розумінням. Однак, як стверджують спеціалісти, успіх каністерапії залежить насамперед від того, які відносини між твариною і пацієнтом були встановлені ще в дитинстві, зокрема у віці 6 – 13 років. [42]

Собаки незамінні при роботі з дітьми, які страждають на аутизм. Вони надзвичайно впливають на поведінку таких дітей. Присутність або пасивна участь у терапії дружелюбно налаштованої собаки збігається з помітним поліпшенням у поведінці дітей та зниженням таких проявів аутизму, як занурення в себе.

В Україні теж існують спеціальні програми, що використовують тварин для оздоровлення людей. В Києві, Харкові, та ін. в декількох екопарках застосовують спеціальні лікувально-профілактичні та реабілітаційні програми.

У нашій країні, та й в усьому світі, постійно збільшується кількість ослаблених дітей з особливими потребами – з ДЦП, аутизмом, синдромом Дауна,

синдромом дефіциту уваги і гіперактивності, різними неврозами, порушеннями нервової системи, психічними розладами. Саме для такого контингенту анімалотерапія є найефективнішою реабілітацією.

Анімалотерапію у вигляді іпотерапії та каністерапії активно застосовують на Житомирщині в центрі оздоровлення «Тріумф» благодійного фонду «Берегиня Полісся» де проводять заняття для дітей, хворих на ДЦП, аутизм, нервові розлади.

Апітерапію, дельфінотерапію та іпотерапію активно застосовують та розвивають: в реабілітаційному центрі «Еліта» м. Трускавця, Київському Іпотерапевтичному центрі «Спірит» асоціації іпотерапевтів України, кінноспортивному клубі «Петрусевич», в близько 15 менших кінно-спортивних клубів, зокрема в Одесі, Полтаві, Білій Церкві, Львові (центр «Кептарик», стадіон СКА за спонсорством «Львівського блоку»), в Миколаєві, та в ін. містах, котрі можуть похвалитися позитивними результатами оздоровлення дітей. На Закарпатті є оздоровчий кінно-спортивний клуб «Сивка».

В багатьох вищих навчальних закладах медичного профілю вже ведуться дискусії щодо включення предмету «анімалотерапія» в програми підготовки студентів відповідних спеціальностей.

В Україні теж є люди, всерйоз займаються цим методом, а також існують спеціальні програми, що використовують тварин і призначені для роботи з дітьми.

Висновки до першого розділу

Одним з основних об'єктів соціальної роботи виступають молода сім'я та сім'ї, які мають проблеми у сімейному вихованні, сім'ї, які за особливостями своєї життєдіяльності потребують соціальної підтримки, допомоги, реабілітації.

Соціальна робота з сім'єю - це система взаємодії соціальних органів держави і суспільства та сім'ї, спрямована на поліпшення матеріально-побутових умов життєдіяльності сім'ї, розширення її можливостей у здійсненні прав і свобод, визначених міжнародними та державними документами, забезпечення повноцінного фізичного, морального й духовного розвитку усіх її членів, формування гармонічних стосунків між членами сім'ї, залучення до трудового, суспільно-творчого процесу.

Соціальна робота з сім'єю спрямовується на всю сім'ю в цілому, а також на окремих її членів (дітей, батьків, подружню пару, інших членів родини). У процесі такої роботи вирішується питання раціональної організації внутрішньо сімейного спілкування, нормалізації життєдіяльності і відпочинку сім'ї та окремих її членів, спілкування з оточуючим середовищем, допомога надається у раціональному розв'язанні складних сімейних колізій, конфліктів, знімаються стреси.

Діяльність соціальних педагогів щодо надання допомоги молоді та реалізація такого напрямку роботи, як соціальна підтримка молодої сім'ї, спирається на розроблену програму, в якій закладено основний зміст, форми і методи роботи, також використання нетрадиційних методів (наприклад: анімалотерапія, натуртерапія та ін.).

Анімалотерапія - особливий медико-психологічний комплекс, здійснюваний за допомогою тварин, що включає компоненти фізіологічного і психологічного впливу на людину та безпосередньо на сім'ю. Це система лікування людей за допомогою спілкування з тваринами.

Під час соціальної роботи з сім'ями за допомогою зоотерапії можна досягнути позитивних результатів в лікуванні багатьох хвороб. Серед них такі як: дитячий церебральний параліч (ДЦП), олігофренія, затримка психічного розвитку, наркоманія, розлади серцево-судинної системи, аутизм, гіперактивність, больовий синдром, різні поразки головного і спинного мозку, рак, діабет, посттравматичний стрес, депресія, а так само зняття нервового напруження і просто щоденного стресу. При застосуванні зоотерапії під час сімейних сеансів можна так само боротися з негативними відхиленнями в поведінці дітей і підлітків.

Основною відмінністю методів зоотерапії від традиційних методів лікування є те, що пацієнти налаштовані на спілкування з твариною, а не на лікування. Люди переживають сильні позитивні емоції і щиро зацікавлені в продовженні лікування.

Анімалотерапія відіграє велике значення не тільки для задоволення потреб особистості з метою покращення його стану, а й в сімейних стосунках для гармонізації психоемоційного стану сім'ї.

В багатьох країнах створені спеціальні організації і центри, в яких проводиться анімалотерапія. Благотворний вплив живих істот на наш організм визнаний Всесвітньою організацією охорони здоров'я (ВООЗ). Використання тварин відкриває нові перспективи в багатьох галузях медицини і психотерапії. В даний час анімалотерапія отримала досить широке поширення в США, Німеччині, Великобританії, Канаді, Франції, Фінляндії з'явилися організації, які займалися наданням психотерапевтичної допомоги з використанням тварин, називаючи свій метод «терапія за допомогою тварин» (Animal Assisted Therapy).

Застосування анімалотерапії в соціальній роботі може бути спрямованим та неспрямованим. Є такі основні види анімалотерапії: Іпотерапія, Каністерапія, Фелінотерапія, Дельфінотерапія та інші.

РОЗДІЛ 2

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ МЕТОДИК АНІМАЛОТЕРАПІЇ В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ З СІМ'ЯМИ В УКРАЇНІ

2.1 Дослідження впливу поведінки домашніх тварин на самопочуття людини

Уявити, як протікає взаємодія між людиною і домашніми тваринами, можна на простому прикладі. Якщо в кімнаті стало душно, її необхідно провітрити. Для цього, людина повинна відкрити вікно або двері. Зовнішнє навколишнє середовище вбирає в себе відпрацьоване «брудне» повітря і наповнює квартиру свіжою і чистою атмосферою.

Тварини дуже сильно відчувають і сприймають енергетичні поля різних об'єктів. Вони здатні відчувати негативні зміни в біополі господаря і готові надати йому енергетичну допомогу - очистити це поле від «брудну» або додати туди позитивну енергію. Але для цього потрібен контакт між людиною і твариною, який і є тими «дверима», через які відбувається взаємний обмін енергіями.

Відомо, що одні тварини впливають на людину, віддаючи нам свою позитивну енергію, інші - забираючи негативну. Схожий обмін енергіями відбувається і всередині будинку: з проблемних зон тварини забирають енергію Ша або наповнюють ослаблені зони енергією Ци. Так тварини гармонізують атмосферу дому та атмосферу всіх, що живуть в ньому.

Про існування «біополя» заговорили ще на початку ХХ століття. З 2-ї половини ХХ століття вчені по всьому світу знайшли неспростовні докази існування біополів у живих істот і наявність біоенергетичного обміну між ними. [37]

Біополе - це енергетична оболонка, яка оточує кожен живий організм. Воно є абсолютно у всіх живих істот - від людини, до самої найменшої комахи. І

звичайно ж, воно є у вашої собаки або кішки. Про те, як воно впливає на вас - господаря тварини, розглянемо далі.

Біополе складається з численних фізичних параметрів: тепла, запаху, магнітних коливань та ін. Причому кожен орган: нирки, печінка, серце, шлунок - має своє біополе, стан якого залежить від ступеня здоров'я цього органу. Від біополя залежать багато факторів: настрої, здоров'я, загальний тонус, фізичні можливості, імунітет, сприйнятливість до інших біополей. А вони, в свою чергу, впливають на стан загального поля.

Кішки по праву вважаються найсильнішими біоенергетичними джерелами для людини і його житла. Головна спрямованість біополя кішки - знімати негативну енергетику, тим самим, повертаючи здоров'я і сили організму людини, гармонію і затишок в будинок. Саме несучи цю свою місію, кішки люблять лежати на гепатогенних зонах, місцях скупчення енергії Ша, точках перетину магнітних меридіанів землі, на тих ділянках тіла людини, які нездорові або ослаблені. Котів можна назвати енергетичними санітарами для людини і його житла. [46]

Завдяки дослідженням учених Берлінського інституту геронтології біоенергетичні здатності кішок асоціюють з «живою водою» або еліксиром молодості, оскільки дослідження показали, що власники кішок живуть в середньому на 10,3 року довше, ніж інші люди. Найкраще місце в будинку для кішки дальній кут кімнати, з якого добре видно весь простір, включаючи входи і виходи. Перебувати постійно поруч з кішками дуже корисно. Кішку можна назвати своєрідним фільтром, який збирає негативну енергію і переводить її в позитивну.

Американський журнал «Саєнс дайджест» зазначав: ідеальний психотерапевт повинен бути розумний, приязний, розташований до хворого, повинен вселяти йому довіру. В останні роки багато авторитетних психіатрів і психотерапевтів в США взяли собі в помічники собак, стверджуючи: чотириногі друзі людини володіють всіма перерахованими якостями.

Собака, на відміну від кішки, не знімає негативну енергетику, а позитивну. Собакам потрібно скинути власну енергетику або вони вибухнуть від власної наповненості.

Собак можна порівняти з біоенергетичними акумуляторами, і вони якраз потребують того, щоб час від часу віддавати накопичений позитивний заряд зовні, не відчуваючи при цьому будь-якого дискомфорту. Собака підвищує життєвий тонус своїх господарів, дає їм заряд активності, радості, піднімає настрій. [23]

Біоенергетика рибок і акваріума як єдиного живого організму спрямована на гармонізацію просторів - внутрішнього світу людини і зовнішнього світу приміщення. Рибки сприяють створенню атмосфери спокою, умиротворення, заспокоюють, врівноважують, стабілізують настрій, здоров'я, психіку.

Спостереження за акваріумними рибками - прекрасний спосіб розслабитися. У цей момент людина отримує можливість емоційної розрядки. Таким способом рекомендують рятуватися від депресії, нервових зривів або важких психологічних потрясінь (переляків, шоків станів).

Неспішне переміщення підводних мешканців, шум дзюрчання води, можливість зануритися в іншу реальність існування дозволяють відволіктися від повсякденних проблем і заспокоюють розхитані нерви.

Люди, в чиїх кімнатах стоять акваріуми, практично не страждають від безсоння. Крім того, вода, що випаровується з акваріумів, зволожує повітря і робить його більш корисним для здоров'я і легким для дихання, що вкрай корисно при астмі або застуді.

Таким чином, люди, у яких є домашні вихованці, набагато рідше хворіють і набагато легше долають всі негаразди. Домашні вихованці рятують людей від нудьги і самотності, і часто саме вони виявляються поряд у найважчі моменти життя. Тому, порятунок від депресії і гарний настрій любителям домашніх тварин забезпечено.

Кінь - велика і сильна тварина з потужною позитивною енергетикою. Протягом багатьох тисячоліть це тварина вірно служило людині, і було

незамінним помічником у всіх сферах його життя. Кінь брав участь у важкій селянській праці, у військових походах, і на веселих народних святах.

В результаті такого тісного контакту утворився енергетичний симбіоз між людиною і конем.

Біополя людини і його чотириноного друга можуть досить легко проникати один в одного і взаємодіяти. Досить підійти до тварини, як відразу ж починаєш відчувати прилив позитивних емоцій. А якщо сісти верхи на коня, починаєш себе відчувати як єдине ціле з ним. Він стає твоєю частиною і твоїм продовженням. У вершника з конем утворюється загальне біополе, що дозволяє коню вловлювати думки людини і швидко реагувати на них.

Величезний енергетичний потенціал коня робить благотворний вплив на психічне і фізіологічне здоров'я людини. Іпотерапія - лікувальна їзда на коні - все частіше використовується для лікування ряду захворювань. [42]

З досвіду використання анімалотерапії соціальними працівниками, представлено ситуації, в яких описані випадки позитивного впливу тварин на людину особливо при взаємодії з членами сім'ї:

Ситуація №1

Одна дівчинка, проводячи багато часу серед братів-хлопчаків, переймала їх способи поведінки, ігри, слова. Вона не грала в ляльки, вередувала і грубіянила, в садку ні з ким не дружила, обзивалася і билася. Незважаючи на старання мами, вихователів, дівчинку не вдавалося залучити до «дівочих» ігор. Було прийнято рішення, що дитині потрібна подружка-тварина. Дівчинці привезли з дачі кролицю Тоню. Поступово вона почала піклуватися про кролицю, готувати їжу, наряджати в вуалі і капелюшки, стала малювати принцес, надягати мамині намиста і перетворилася в звичайну дівчинку, люблячу ласку і увагу, що грає в «дочки-матері» з ляльками і подругами в дитячому саду. Кролиця підлизувалась до дівчинки, випрошуючи смачненьке. Дівчинка навчила її ходити на задніх лапах, а передніми барабанити по колінах всіх присутніх в сімейному колі. Брати, дівчинка, і батьки тішились і сміялись над звичками тварини, яка, по суті,

об'єднала їх усіх, навчила піклуватися і розуміти молодших, а, головне, допомогла дівчинці стати дівчинкою.

Замкнутим, боязким, нерішучим дітям тварини нерідко заміняють друга: їм довіряють таємниці, печалі і радості, демонструють свої досягнення і здібності. Своім існуванням поруч з дитиною тварини згладжують її проблеми, страхи, допомагають спілкуватися з оточуючими. На відміну від статичної іграшки, домашні тварини дихають, бігають, граються, забираючи частину тривог і турбот у дітей.

Ситуація №2

У дівчинки собака Мотя не тільки друг, але й відмінний вихователь, учитель звикання до життя не в «клітці» дитячого будинку, а в добрій, люблячій сім'ї. Важко було дівчинці і новим батькам, що робили все можливе, щоб дитина назавжди забула про зраду і зло дорослих, не відчувала самотності і безпорадності. Мотя свого часу була кумиром, їй приділяли багато турботи і уваги. Але ось в сім'ї з'явилася симпатична маленька дівчинка і стала брати її іграшки, залазити на коліна господаря, обіймати господиню. Ласкавих слів ігор, спілкування - всього тепер стало менше. Але собака не засумувала, не проявляла агресію, а обережно почала налагоджувати контакти з новим членом сім'ї, стала ділитися іграшками, кісточкою, залазити в ліжечко в ноги. Тварина і дитина знайшли багато спільних інтересів та ігор. Тепер вони разом в обнімку дивляться мультфільми про далматинців, співають пісні, грають в хованки, гуляють. Дівчинці подобається дресирувати Мотю, вчити виконання команд і акробатичних етюдів. Вона не жадібна, не забирає собі смачні гостинці, а обов'язково ділиться з собакою.

Через взаємодію з тваринами у дітей формується здатність співчувати і співпереживати, розуміти стан оточуючих, тобто емпатія, якість, необхідна для успішного спілкування. Кішки і собаки виконують в сім'ї різні функції. Кішки найчастіше компенсують потребу в тілесному контакті; собаки - живе емоційне спілкування.

Ситуація №3

Одна сім'я переїхала в новий район з власного будинку. Дитина, з цієї родини, дуже сумувала і тужила, не виходила на вулицю і дивилась годинами в вікно де грають у дворі однолітки. Ніякі вмовляння батьків вийти і познайомитися не діяли. На допомогу в цій ситуації прийшов домашній пес. Наполегливо прохаючи хлопчика вийти з ним на прогулянку, гавкаючи і заглядаючи в очі, він все-таки «витягнув» його у двір. У той же момент діти самі підійшли до хлопчика з питаннями: «Це твоя собака?», «А скільки їй років?», «А де ти живеш?», «Коли вийдеш?». Поступово між дітьми встановилися дружні відносини, і у дитини зник страх знайомства з новими дітьми.

Життя без стресу неможливе. Всім відомо, що людина потрапляє в стресову ситуацію, коли він реагує на зовнішні подразники. Тому важливо прагнути не до повного спокою, а до оптимальної кількості стресу.

Використання тварин для лікування людей досить добре відомо. Також відомо, що домашні тварини можуть викликати терапевтичний ефект. Тварина найчастіше переймає погане самопочуття у одного або кількох членів сім'ї. Найчастіше, але не завжди, саме тоді тварина проводить найбільше часу поруч з ними. Тварина переймає проблеми господарів на себе, дозволяючи, таким чином через любов і турботу повернути гармонійність сприйняття світу і надаючи можливість відновити енергію, а отже, і здоров'я людини.

Використання соціальними працівниками анімалотерапії під час роботи з сім'ями може не тільки допомогти але й мати негативні явища, тому спершу потрібно ознайомитись з ними щоб не завдати шкоди членам сім'ї.

Спершу зазначимо самі ці негативні явища. Сюди відносяться: прояв агресивності тваринами, алергія, небезпека паразитарних захворювань. Анцупов А.Я. пише, що, незважаючи на те, що вплив кішок на нервову систему та психологічний стан людей очевидний, деякі інтернати, будинки для людей похилого віку, наркологічні лікарні все-таки відмовляються від таких мешканців. Пов'язано це, перш за все з непередбачуваністю кішок, їх деякої відчуженістю

(«гуляє сама по собі»). Також відзначалися випадки агресивного ставлення кішок по відношенню до окремих членів сім'ї.

У випадку з направленим видом анімалотерапії ми маємо особливим чином відібраних тварин, що пройшли спеціальну підготовку і дресирування. К.Е. Фабрі дав визначення цьому поняттю: Дресирування здійснюється шляхом систематичного тренування тварини, при якій підкріплюються необхідні рухові реакції та їх поєднання і скасовуються небажані рухи. У результаті дресирування, як правило, виробляються міцні і чітко скоординовані рухові акти, що досягають часом великої складності. Виконуються вони тваринами завжди у відповідь на подачу людиною сигналів. Дресирування знаходить також широке практичне застосування в багатьох сферах господарської та військової діяльності людини (службове і мисливське собаківництво). [20] Тобто, якщо ми маємо справу з дресированими тваринами, то ймовірність нападу його на людину практично зводиться до нуля.

Більш серйозний привід для занепокоєння представляє загроза алергічних реакцій людей на тварин. Тому завданням соціального працівника буде з'ясування у пацієнта (або у його батьків) наявності у нього алергічної реакції на конкретну тварину. І якщо все-таки алергія присутня, то варто або відмовитися від терапії, або продовжити, але вже з використанням образів (зображень, звуків).

Медичний журнал відзначає, що контакт з домашніми тваринами в ранньому дитячому віці може бути захисним фактором проти розвитку алергічної сенсibiliзації та дитячих алергічних захворювань. У дослідженнях було показано, що в сім'ях фермерів серед домашнього пилу у постілі дітей виявляються більш високі концентрації ендотоксину в порівнянні з сім'ями, не пов'язаними з тваринництвом. Ендотоксини та інші мікробні складові можуть регулювати такі процеси імунної системи, як продукція інтерлейкіну-12 та інтерферону- γ , що в свою чергу призводить до розвитку неатопічної імунної відповіді в ранньому дитячому віці. Завданням наступного дослідження була перевірка гіпотези про вплив підвищеної експозиції на мікробні ендотоксини домашніх тварин у

ранньому дитячому віці на дозрівання імунної системи у дітей та зменшення у них ризику розвитку алергічних хвороб. [9]

У подальшому було встановлено, що постійний тривалий контакт з домашніми тваринами дітей у віці до 5 років був асоційований з найменшою частотою захворювань бронхіальної астми (0,8%), сінної лихоманки (0,8%) і atopічної сенсibiliзації (8,2%). Більше того, у дітей, які вживали свіже молоко у віці до 1 року і мали контакти з домашніми тваринами, в порівнянні з тими, хто контактував з ними у віці від 1 до 5 років, був менший ризик розвитку бронхіальної астми (1% проти 11%), сінної лихоманки (3% проти 13%) і atopічної сенсibiliзації (12% проти 29%). Захист від розвитку бронхіальної астми був чинником, незалежним від ефекту щодо atopічної сенсibiliзації. Ще один аспект - небезпека паразитарних захворювань. У принципі якщо ми маємо справу з направленим видом анімалотерапії, то причин для неспокою небагато – усі тварини що застосовуються в терапії обов'язково щеплені і регулярно проходять ветеринарний огляд. Проте вірогідність зараження тварин залишається. Наприклад, побудований на території інтернату (будинки для людей похилого віку і т.д.) голубник, де здорові голуби мають можливість контактувати із зараженими тваринами з навколишнього середовища. [8]

Взагалі, що стосується птахів, то багато реабілітаційних центрів, інтернати та інші намагаються взагалі не використовувати у своїй роботі птахів за вищеписаних причин. Або ж їх використання зводиться до мінімуму - встановлюється одна-дві клітки з папугами або канарками.

Отже, можна побачити, що при направленому використанні анімалотерапії і правильній роботі соціального працівника негативні наслідки можна практично виключити. Так, як тварина – невід'ємна частина цього методу психотерапії, то слід приділяти йому величезну частку уваги - особливий догляд і спеціальні умови утримання.

Дана робота присвячена вивченню впливу домашніх тварин на психоемоційний стан сім'ї. У зв'язку з цим було проведено соціальними працівниками опитування місцевого населення яке складалося з трьох етапів:

- 1) Підготовчий - мета даного етапу розробити анкету,
- 2) Діагностичний - мета проведення опитування серед населення міста,
- 3) Аналітичний - мета даного етапу проаналізувати отриманий результат, зробити висновки.

На першому етапі, ми розробили анкету і склали бланк з питаннями (див. Додаток А).

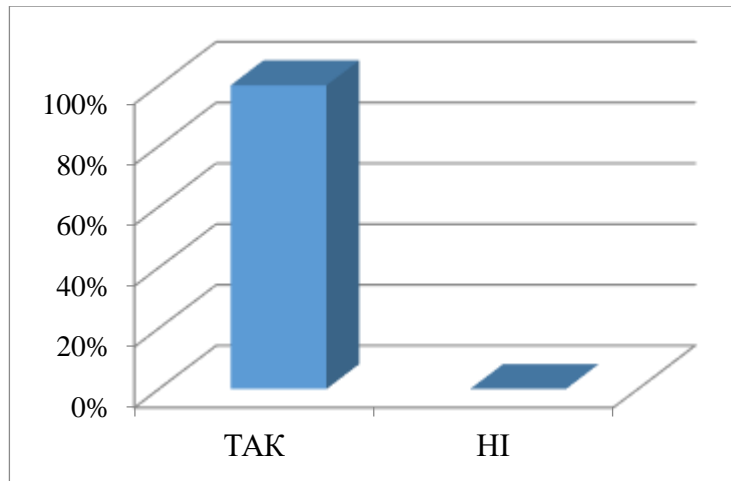
Нам хотілося дізнатися: «Скільки відсотків опитаних мають домашніх тварин?», «Чи згодні вони з думкою, що домашні тварини покращують самопочуття людини?», «Чи допомагає їм домашні тварини впоратися зі стресом?».

На другому етапі було проведено анкетування. Збір даних ми здійснювали у жителів міста Київ, які активно брали участь в опитуванні. Нам вдалося опитати думку у 20 жителів міста.

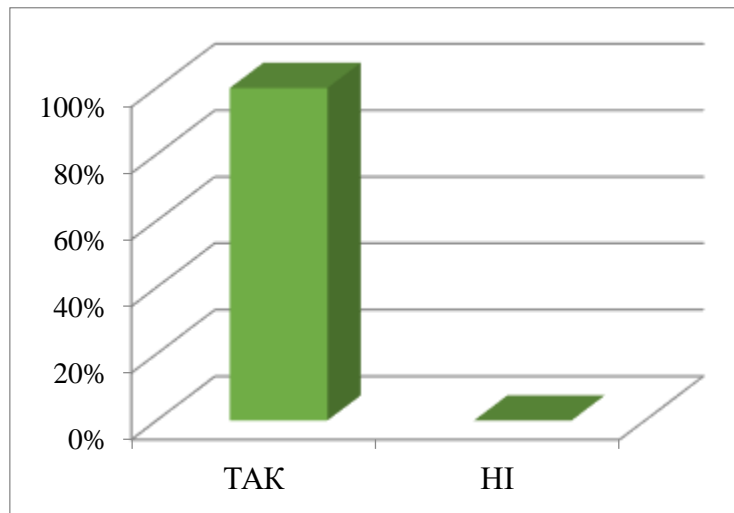
Зібрані дані ми опрацювали і представили в діаграмах.

Отже, ми дійшли до таких висновків :

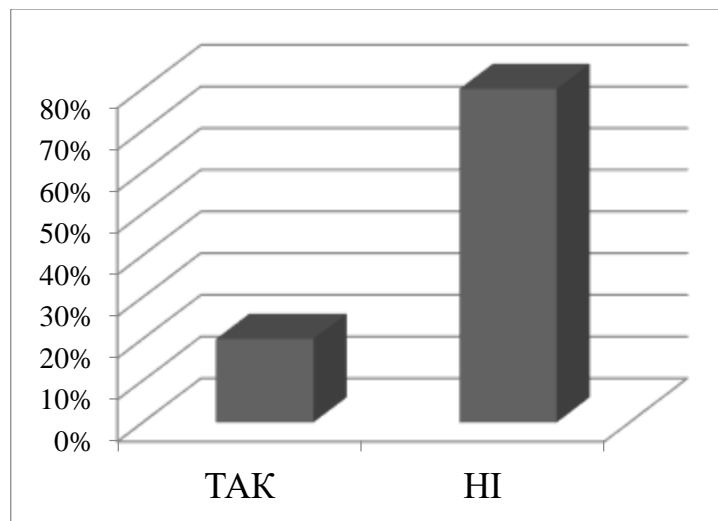
Стрес є неминучим компонентом в житті сучасної людини. Та під час опитування жодна людина не відповіла що не перебувала у стані стресу. (див. рис. 2.1.; 2.2.) Всього 20% опитаних відповіло, що можуть самостійно подолати стрес, без допомоги інших, їм достатньо відволіктись на улюблену справу яка приносить задоволення та заспокоює. (див. рис. 2.3.) Тому потрібно знайти для себе шлях розвитку психологічної і фізіологічної стійкості до негативних емоцій. Взаємодія з природою має великий потенціал для здоров'я людини, а взаємодія з природою та тваринами – кращий спосіб для зняття стресу.

Рис. 2.1. Відповіді на запитання «Чи буваєте Ви в стресовому стані?».

Рис. 2.2. Відповіді на запитання «Чи часто Ви відчуваєте стрес?».

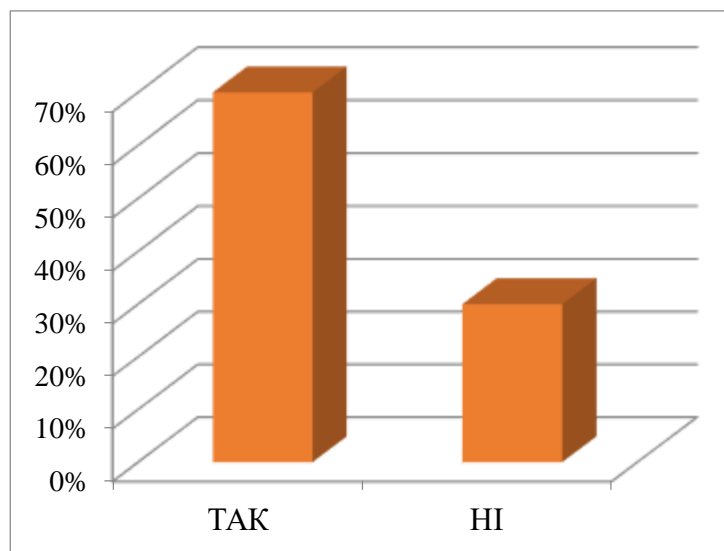
Рис.2. 3. Відповіді на запитання «Чи вдається Вам самим вийти зі стресового стану?».

Згідно опитування, більшість міських жителів мають домашніх тварин. За результатами - це 70% опитаних. (див. рис. 2.4.) В основному це собаки, кішки, хом'яки, рибки, папуги.

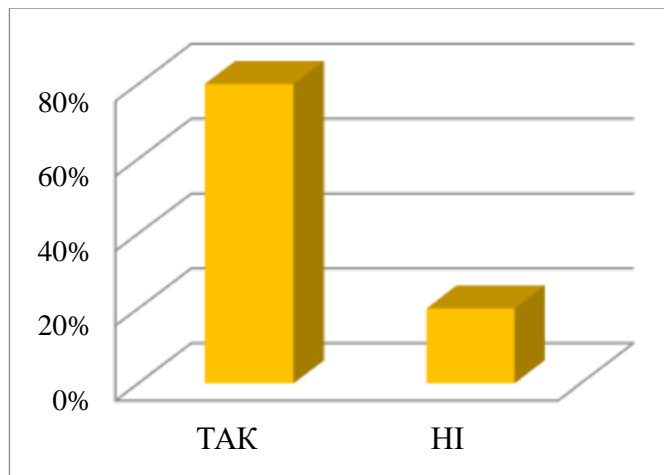
Переважає більшість учасників анкетування згідні з думкою, що домашні тварини покращують самопочуття людини. За даними опитування вони становлять 80%. І лише 20% заперечують це висловлювання. (див. рис. 2.5.) При цьому деякі з них мають домашніх тварин.

71% опитаних, вважають свого вихованця сімейним лікарем, який допомагає впоратися з такими ситуаціями (див. рис. 2.6.):

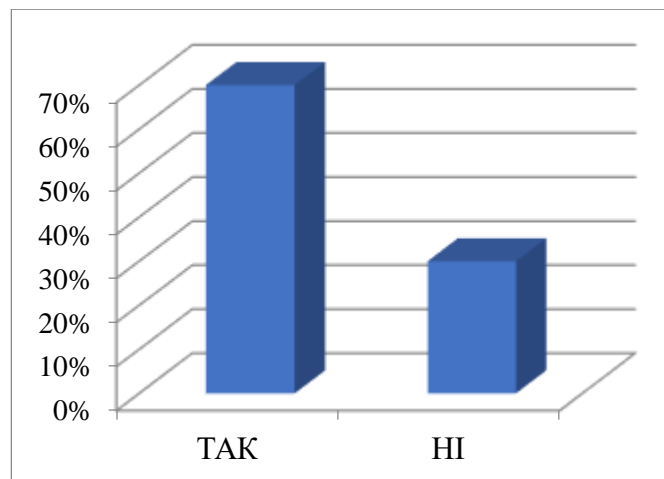
- Конфлікти в родині;
- Важкий робочий день;
- Погане самопочуття, викликане поганою погодою;
- Почуття страху;
- Фізичний біль;
- Самотність.

Рис.2. 4. Відповіді на запитання «Чи є у вас домашні тварини?».

Рис.2. 5. Відповіді на запитання «Чи згодні Ви з думкою, що домашні тварини покращують самопочуття людини?».

Рис.2.6. Відповіді на запитання «Чи допомагає ваша домашня тварина вам впоратись зі стресом?».

Спілкування з тваринами, за даними, є ефективним напрямком допомоги людині. Наука взяла за основу дружбу людини з твариною. У цьому симбіозі людина заспокоюється, будує перспективні плани на майбутнє, визначає свою мету.

Міське населення частіше контактує з собаками, кішками, рибками, пташками, хом'яками.

Своїм існуванням поруч з людиною тварини згладжують його проблеми, допомагають в подоланні страхів, самотності, агресивності і безпорадності,

допомагають спілкуватися з оточуючими. Навіть нерішучим, замкнутим людям тварини можуть допомогти реалізувати потребу у встановленні контактів. Обіймаючи пухнасте створіння, ми відчуваємо тепло, спокій, безпеку.

Прагнення мати домашніх тварин природно і особливо проявляється у молодших дітей, якими керують, їм не вистачає уваги та любові а також вірного друга з яким можна поділитись своїми таємницями.

2.2. Методичні рекомендації для соціальних працівників щодо запровадження досвіду використання анімалотерапії в роботі з сім'ями

Детально вивчивши всі аспекти анімалотерапії, позитивні та негативні сторони, провівши опитування серед людей та вивчивши закордонний досвід контакту людей з тваринами, тепер можна впевнено використовувати анімалотерапію соціальними працівниками в роботі не тільки з окремими особистостями а й безпосередньо в колективному контакті а саме в сім'ях.

Оскільки анімалотерапія є офіційно прийнятим методом лікування людей закордоном, відповідно там є створені закони, правила та методичні вказівки яких повинні дотримуватись всі хто проводить даний вид терапії.

Виходячи з цього, наше дослідження показало, що в Україні анімалотерапія це не традиційний метод та офіційно не прийнятий до повсякденного використання соціальними працівниками.

Такий вид терапії набуває розповсюдження в Україні, та є певний досвід застосування в деяких містах, а саме були створені організації які діють по сьогоднішнього дня. Відповідне застосування зоотерапії в Україні базується на відповідному законодавстві.

Хоча, в Україні ще відсутні відповідні методичні розробки якими повинні керуватися спеціалісти під час роботи з анімалотерапією, певний досвід який ми перейняли зарубіжжям допоміг нам розпочати цю справу.

Отже, відповідно до вивченого досвіду та Закону України від 30.05.2019 № 10350 «Про терапію за допомогою тварин (зоотерапія)» який визначає основні організаційні та правові засади впровадження зоотерапії (терапії за допомогою

тварин) в Україні ми створили перелік методичних рекомендацій для соціальних працівників щодо запровадження досвіду використання анімалотерапії в роботі з сім'ями в Україні:

1. Використовувати анімалотерапію з сім'ями з метою лікування повинен тільки відповідно навчений спеціаліст або людина з відповідною кваліфікацією.
2. Перш ніж обирати анімалотерапію в роботі з сім'ями, насамперед, соціальному працівнику необхідно ознайомитись з сім'єю яка потребує допомоги, детально вивчити всіх членів родини, встановити контакт з ними, з'ясувати які стосунки в родині, що саме потребує втручання спеціаліста. Важливим також є з'ясувати стан здоров'я всіх членів сім'ї, можливі хронічні хвороби чи алергії які можуть спровокувати тварини. З'ясувавши всю необхідну інформацію, соціальний працівник зможе згідно даних чітко визначити мету анімалотерапії.
3. Застосування анімалотерапії соціальними працівниками під час роботи з сім'ями рекомендується для налагодження взаємовідносин та гармонізації стосунків, корекції хронічних захворювань. Також дозволяється застосування з лікувальною метою по відношенню до осіб з інвалідністю, дітей з особливими потребами, до людей з обмеженими можливостями, осіб з захворюваннями ДЦП, аутизмом та іншими розладами здоров'я.
4. Наступним етапом є вибір виду анімалотерапії (наприклад: іпотерапія, каністерапія, фелінотерапія та ін.) спираючись на такі чинники:
  - відповідно до проблеми;
  - враховуючи вподобання всіх членів родини;
  - враховуючи особливості здоров'я (алергія та ін.);
  - чи був негативний досвід під час контакту з певною твариною.

При виборі виду анімалотерапії соціальні працівники повинні підтримувати контакт з лікарями, психологами та іншими фахівцями які задіяні в лікуванні сім'ї. Якщо в родині є дитина шкільного віку, то за необхідністю передбачається бесіда з вчителями для вивчення поведінки

дитини під час спілкування з ровесниками та іншими особами окрім сім'ї. Тому що частіше всього батьки можуть заперечувати проблеми дитини або навіть не помічати їх.

Якщо в сім'ї є проблеми зі здоров'ям, або більш ускладнені форми такі як ДЦП, аутизм чи інші вади, в такому випадку соціальний працівник повинен пов'язувати лікування анімалотерапією з рекомендаціями вже наявного лікаря в родині та під його керівництвом якщо це необхідно.

Якщо в сім'ї існують конфлікти, соціальному працівнику необхідно з'ясувати їх причини. Бувають різні причини конфліктних ситуацій: наявність різних поглядів на одну й ту саму річ, відмінність у життєвих цінностях і пріоритетах, завищені очікування, брак спілкування й знань про думки та потреби інших членів подружжя, бажання мати більшу незалежність, випадки порушення приватного простору та меж особистого життя, складні життєві ситуації (розлучення, народження дитини, втрата місця праці, переїзд на нове місце проживання), тиск оточення за місцем праці, прояви залежної поведінки (алкоголізм, інтернет-залежність, роботоголізм, тощо).

Діти не повинні бути учасниками конфлікту між дорослими. Проте в родинях важко уникнути сварок, свідками чи учасниками яких стають діти. Конфлікти в сім'ї дуже впливають на стан дитини, а також закладають моделі поведінки.

Складність у виявленні проблеми викликає нечітке формулювання ситуації дитиною. В зв'язку з чим, соціальний працівник повинен залучати роботу психологів, які використовують в роботі з дітьми проєктивні діагностичні методики, такі як «Намалюй свою сім'ю», «Намалюй дерево» тощо. Відповідно провідна діяльність спеціалістів допомагає наблизитись до вирішення конфліктів та проблем та до вибору необхідних методик.

5. Визначаючи доцільність використання соціальними працівниками певного виду анімалотерапії в роботі з сім'ями, необхідно вивчити досвід утримання

домашніх тварин, який є у сім'ї. Такий досвід може бути як вдалий, так і невдалий, як позитивний, так і негативний.

Наприклад: переважна більшість людей негативний досвід переймають з дитинства, коли діти заводять папуг чи хом'ячків, при тому що в будинку присутній кіт чи собака, та нажаль, ці два улюбленці не вживаються, відповідно трапляється загибель папуги чи маленького гризуна. Або kota чи собаку травмує або смертельно ранять побутові чинники (н-д: автомобіль чи інша необережність). Такий досвід в подальшому відбивається на господарях, оскільки вони дуже прив'язуються до улюбленців, та призводить до небажанню знову контактувати близько з тваринами.

Також у дорослих можуть існувати певні упередження щодо деяких тварин, наприклад, деякі породи собак можуть напасти на свого власника; коти поводять себе агресивно до дітей та можуть нанести шкоди немовлятам; папуги постійно співають та не дають спати.

Отже, соціальний працівник повинен провести бесіду з всіма членами родини щоб запобігти упередженого ставлення, врахувати досвід контакту з тваринами та не завдати повторних травм.

6. Обираючи той чи інший вид анімалотерапії, слід враховувати індивідуальні особливості здоров'я членів сімей, такі, як алергія, можливість прояву агресії у улюбленця сім'ї, певні страхи, вік дітей. Наприклад, дуже маленьких собак зоопсихологи не радять заводити в сім'ях, де є дуже маленькі діти, оскільки вони можуть завдати шкоди тварині, навіть призвести до її загибелі в результаті надто активних пестоців тваринки аж до її задушення.
7. Визначившись з видом анімалотерапії постає сам вибір тварини. Але потрібно враховувати що до зоотерапії допускаються тварини, які отримали сертифікацію та пройшли навчання.

Єдиним документом який надає право тварині здійснювати на території України діяльність є Сертифікат про право на здійснення заходів пов'язаних з зоотерапією.

Сертифікація - це підтвердження кваліфікаційного рівня тварини, яка може надавати допомогу на підставі пройденого навчання. Сертифікат потребує щорічного підтвердження придатності до роботи та кваліфікаційного рівня тварини.

Кожна тварина яка є учасником програм зоотерапії, має ветеринарний паспорт та мікрочіп, а також їй присвоюється індивідуальний реєстраційний номер та візуальна відзнака, яка сигналізує про те що тварина задіяна в зоотерапії.

8. Тварини які застосовуються в анімалотерапії можуть мати опікунів. Порядок проведення терапії, допуску тварин до зоотерапії та опікунство на тваринами затверджується Кабінетом Міністрів України.
9. Тривалість контакту тварин з членами сім'ї може бути обмежена в часі (Якщо цю тварину сім'я не заводить як домашнього улюбленця). Тваринам також потрібен відпочинок, щоб мати змогу надати відповідну допомогу у повному обсязі. Потрібно пам'ятати що тварини це живі істоти які пристосовуються до енергетичного поля їх власників, та їм також необхідний сон, їжа та догляд за ними, щоб відновлювати свою енергію.
10. Дітям, втім, як і дорослим, необхідно надавати поради щодо утримання тварини, правил поводження з нею. Умови утримання тварин повинні відповідати їх біологічним, видовим та індивідуальним особливостям.
Умови утримання та роботи з тваринами повинні забезпечувати оптимальний фізичний та психологічний стан та задовольняти їх природні потреби в їжі, воді, сні та відпочинку, фізичних навантаженнях, контактах із собі подібними, у природній активності та інші потреби.
Кількість тварин, що утримуються, обмежується можливістю забезпечення їм умов утримання відповідно до вимог.
11. Місце утримання тварин повинно бути оснащено таким чином, щоб забезпечити необхідний простір для розвитку та повноцінного життя, температурно-вологісний режим, природне освітлення, вентиляцію та можливість соціального контакту тварин.

12. Соціальним працівникам необхідно надавати рекомендації щодо правил поводження з тваринами призначених для зоотерапії. А саме:

При поводженні з тваринами не допускається:

- а) використання оснащень, інвентарю, що фізично чи психологічно травмують тварин;
- б) примушування тварин до виконання для них дій, що призводять до фізичних чи психологічних травмувань;
- в) нанесення побоїв, травм з метою примушування тварин до виконання будь-яких вимог;
- г) використання тварин в умовах надмірних психо-фізіологічних навантажень тощо, що призводить до їх безповоротного виснаження.

Забороняється:

- а) застосування до тварин фармакологічних та механічних засобів допінгу;
- б) інші дії чи бездіяльність, що передбачені Законом України «Про захист тварин від жорстокого поводження».

Потрібно щоб діти, зокрема, підлітки розуміли, що тварина – це не лише друг, розрада. Домашня тварина потребує дотримання певного режиму, піклування, яке не можна здійснювати час від часу, отже, тварина – це не забавка і за неї необхідно нести відповідальність.

Слід також враховувати, що деяким тваринам буває недостатньо уваги і піклування тільки людей, їм необхідно так само як і нам, спілкування із собі подібними, тобто тваринами, від цього також залежить самопочуття та життєдіяльність тварини. Тому, заводячи морську свинку, хом'ячка чи рибок, варто зважити свої можливості і завести пару таких тваринок. Але спершу вивчити особливості умов сумісного перебування цих тварин, щоб правильно піклуватись та не завдати їм шкоди.

13. Рекомендується соціальним працівникам вести відповідний журнал реєстрації зміни поведінки тварин під час роботи з сім'ями, що допоможе відслідкувати позитивний чи негативний вплив та результативність

лікування анімалотерапією. Також рекомендовано заводити такий журнал і членам родини, щоб описувати свої емоції під час та після анімалотерапії.

14. Дуже важливим є підтримувати зв'язок з сім'єю, прослідковувати процес анімалотерапії, щоб вчасно втрутитись, відкоригувати деякі моменти і зрештою переконатись, що анімалотерапія допомогла сім'ї, гармонізувати стосунки в сім'ї, сприяла поліпшенню стану здоров'я членів сім'ї, які мають хронічні захворювання, визначитись з тим, чи мета анімалотерапії досягнута і до яких дій необхідно долучитись у майбутньому.

Отже, За умов врахування зазначених методичних рекомендацій використання анімалотерапії в роботі з сім'ями можна буде визнати успішним.

Висновки до другого розділу

Біополе - це енергетична оболонка, яка оточує кожен живий організм. Воно є абсолютно у всіх живих істот - від людини, до самої найменшої комахи. Тварини взаємодіють з людьми не тільки контактуючи з ними а ще й на біоенергетичному рівні. Якщо коти забирають негативну енергетику від кожного члену сім'ї, то собаки віддають позитивну енергетику. Собака підвищує життєвий тонус своїх господарів, дає їм заряд активності, радості, піднімає настрій.

Біоенергетика рибок і акваріума як єдиного живого організму спрямована на гармонізацію просторів - внутрішнього світу людини і зовнішнього світу приміщення.

Величезний енергетичний потенціал коня робить благотворний вплив на психічне і фізіологічне здоров'я людини. Людина взаємодіючи з конем зливається з ним в єдине ціле на енергетичному рівні, та може відчувати та передбачати поведінку тварини.

Люди, у яких є домашні вихованці, набагато рідше хворіють і набагато легше долають всі негаразди. Домашні тварини рятують власників від нудьги і самотності, і часто саме вони виявляються поряд у найважчі моменти життя. Тому, порятунок від депресії і гарний настрій любителям домашніх тварин забезпечено.

Використання соціальними працівниками анімалотерапії під час роботи з сім'ями може не тільки допомогти але й мати негативні явища, тому спершу потрібно ознайомитись з ними щоб не завдати шкоди членам сім'ї. До негативних явищ відносяться: прояв агресивності тваринами, алергія, небезпека паразитарних захворювань.

Стрес є неминучим компонентом в житті сучасної людини. Тому потрібно знайти для себе шлях розвитку психологічної і фізіологічної стійкості до негативних емоцій. Взаємодія з природою має великий потенціал для здоров'я людини, а взаємодія з природою та тваринами – кращий спосіб для зняття стресу.

Було проведено дослідження щодо взаємодії тварин з людьми. Розроблено анкету та проведено опитування у жителів міста Київ. В опитуванні брало участь

20 осіб. Було зроблено відповідні висновки, що спілкування з тваринами, за даними, є ефективним напрямком допомоги людині. Міське населення частіше контактує з собаками, кішками, рибками, пташками, хом'яками. Своїм існуванням поруч з людиною тварини згладжують її проблеми, допомагають в подоланні страхів, самотності, агресивності і безпорадності, допомагають спілкуватися з оточуючими. Навіть нерішучим, замкнутим людям тварини можуть допомогти реалізувати потребу у встановленні контактів. Обіймаючи пухнасте створіння, ми відчуваємо тепло, спокій, безпеку. Прагнення мати домашніх тварин природно і особливо проявляється у молодших дітей, якими керують, їм не вистачає уваги та любові а також вірного друга з яким можна поділитись своїми таємницями.

Відповідно до вивченого досвіду та Закону України «Про терапію за допомогою тварин (зоотерапія)» який визначає основні організаційні та правові засади впровадження зоотерапії (терапії за допомогою тварин) в Україні було створено перелік методичних рекомендацій для соціальних працівників щодо запровадження досвіду використання анімалотерапії в роботі з сім'ями в Україні.

ВИСНОВКИ

У ході дипломної роботи було досліджено анімалотерапію в процесі соціальної роботи з сім'ями та було розв'язано поставлені завдання, що дозволяє зробити відповідні висновки.

1. Соціальна робота з молодими сім'ями полягає у забезпеченні соціальної профілактики сімейного неблагополуччя; здійсненні системи заходів, спрямованих на запобігання аморальній, протиправній поведінці дітей та молоді; наданні соціальної допомоги та послуг з метою реалізації програми роботи з молодією сім'єю; наданні допомоги батькам у розв'язанні складних питань сімейного виховання; здійсненні соціальних послуг, здійсненні соціальної реабілітації.

Мета соціальної роботи з сім'єю - це соціальна профілактика, соціальна допомога, соціальний патронаж, соціальна реабілітація, надання їй соціально-психологічної, психолого-педагогічної, соціально-медичної, юридичної, інформативно-консультативної, психотерапевтичної допомоги та підтримки з метою вдосконалення її життєдіяльності.

Соціальна допомога має на меті надання різноманітних соціальних послуг сім'ї в умовах конкретного суспільства, конкретної ситуації. Ці послуги сприятимуть формуванню у сім'ї нормальної життєдіяльності. Соціальні послуги можуть мати інформаційний, консультативний характер, метою їх є надання психолого-педагогічної, правової, соціально-медичної, матеріальної підтримки сім'ям.

2. Дослідження дало змогу визначити значення анімалотерапії для психоемоційного стану сім'ї.

Це такий різновид терапії, який не акцентує увагу на проблемах в родині, що відповідно не створює напруження під час роботи з

соціальним працівником, а той, що приносить задоволення під час звичайного контакту з тваринами та взаємодії з ними в іграх та прогулянках.

Анімалотерапія спрямована на надання допомоги молодій сім'ї з метою подолання сімейних конфліктів, кризових станів, дисгармонії у взаєностосунках, тимчасових або постійних труднощів у життєдіяльності сім'ї, які з'являються внаслідок важких захворювань, майнових витрат, конфліктних взаєностосунків, нервово-психічних захворювань, а також допомоги тим, хто опинився у стані безвихідності, безпорадності чи самотності. Також анімалотерапія використовується з лікувальною метою осіб з інвалідністю, ДЦП, аутизму та інших вад.

3. Надано характеристику значення анімалотерапії для психоемоційного стану сім'ї та як напрямок реабілітаційного лікування при ДЦП, аутизмі та інших розладах.

Анімалотерапія виступає не тільки як різновид терапії, а й як вид соціальної реабілітації сімей з певними відхиленнями зі здоров'ям.

При тривалих і регулярних контактах з тваринами, за допомогою анімалотерапії можна досягнути позитивних результатів в лікуванні багатьох хвороб. Серед них такі як: дитячий церебральний параліч (ДЦП), олігофренія, затримка психічного розвитку, наркоманія, розлади сердечно-судинної системи, аутизм, гіперактивність, больовий синдром, різні поразки головного і спинного мозку, рак, діабет, посттравматичний стрес, депресія, а так само зняття нервового напруження і просто щоденного стресу. Використовуючи анімалотерапію під час сімейних сеансів можна так само боротися з негативними відхиленнями в поведінці дітей і підлітків.

Основною відмінністю методів анімалотерапії від традиційних методів лікування є те, що пацієнти налаштовані на спілкування з твариною, а не на лікування.

Методи анімалотерапії на відміну від інших реабілітаційних методик дозволяють не тільки зменшити м'язовий тонус, збільшити обсяг пасивних рухів, набути нових активних моторних навичок та, окрім кінезіологічного реабілітаційного впливу.

Робота з соціальної реабілітації проводиться як з кожним членом сім'ї індивідуально, так і з усією сім'єю та її родичами. Основна мета такої роботи - виведення членів сім'ї зі стресового стану, надання соціально-медичної, соціально-правової допомоги, відновлення честі, гідності, права і свободи членів сім'ї.

4. Досліджено вплив поведінки домашніх тварин на самопочуття людини
- Анімалотерапія – особливий медико-психологічний комплекс, здійснюваний за допомогою тварин, що включає компоненти фізіологічного і психологічного впливу.

Під час контакту з людьми чи безпосередньо тривалого перебування в сім'ях, тварини чудово відчують біополя і розрізняють невлічимі для людини запахи. Тварини можуть отримувати інформацію на молекулярному і біоенергетичному рівні. Дослідження, що проводяться останнім часом, підтверджують цілющі здібності наших домашніх улюбленців та інших тварин.

Застосування анімалотерапії в соціальній роботі може бути *спрямованим* (взаємодія з тваринами в домашніх умовах без спрямованого розуміння їх терапевтичного значення) та *неспрямованим* (використання тварин та (або) їх символів за спеціально розробленими терапевтичними програмами. Цей вид анімалотерапії використовує спеціально навчених тварин).

Визначено основні види анімалотерапії:

- Іпотерапія – лікування за допомогою коней.
- Каністерапія – лікування за допомогою собак.
- Фелінотерапія – терапевтична дія кішок.

– Дельфінотерапія — метод лікування, що ґрунтується на спілкуванні з дельфінами.

5. Розроблені методичні рекомендації для соціальних працівників щодо запровадження досвіду використання анімалотерапії в роботі з сім'ями, які містять законодавчу базу щодо використання анімалотерапії та поради для соціальних працівників, які можуть її використовувати у роботі з сім'ями.

Перш ніж обирати анімалотерапію в роботі з сім'ями, насамперед, соціальному працівнику необхідно ознайомитись з сім'єю яка потребує допомоги, детально вивчити всіх членів родини, встановити контакт з ними, з'ясувати які стосунки в родині, що саме потребує втручання спеціаліста. Важливим також є з'ясувати стан здоров'я всіх членів сім'ї, можливі хронічні хвороби чи алергії які можуть спровокувати тварини. З'ясувавши всю необхідну інформацію, соціальний працівник зможе згідно даних чітко визначити мету анімалотерапії та надати відповідну допомогу.

Важливим також є підтримання контакту соціальним працівником з лікарями, психологами та іншими провідними спеціалістами які залучені до лікування сім'ї.

Для ефективної взаємодії тварин з членами сім'ї повинні бути забезпечені відповідні умови для тварин. Необхідно власникам забезпечувати нормальний фізичний та психологічний стан. Наявність комфортного, відповідного місця проживання для тварини; дотримання необхідного догляду за твариною, годування та піклування.

Соціальний працівник повинен провести інструктаж щодо правил поведінки всіх членів родини з твариною. Адже ми відповідальні за тих, кого приручили.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агафонычев В. А. Анималотерапия. Усы, лапы, хвост – наше лекарство. / В. А. Агафонычев – Санкт-Петербург : Наука и Техника. – 2003. – 304 с.
2. Анцупова И. И. Анималотерапия / журнал «Вокруг мира» – Москва, – декабрь, 2006
3. Верещагина С.Р. Анималотерапия./ – Москва: Просвещение, 2001 – 105 с.
4. Використання каністерапії в роботі з дітьми з вадами розумового розвитку та аутичними розладами / С. Герасіна, О. Мельничук // Humanitarium. – 2017. – С. 63-74.
5. Вовченко І. В. Іпотерапія як складова частина в реабілітації дітей з церебральним паралічем / Вовченко І.В., Євтушенко О.С. Євтушенко С.К. // Соціальна педіатрія; Зб. наук. праць. – К.: Інтермед, 2003. – С. 144-146.
6. Денисенков А.И., Роберт Н.С., Шпицберг И.К. Иппотерапия: возможности и перспективы реабилитации при детском церебральном параличе./ Москва: Геронт, 2002 – 149 с.
7. Ермаков А.В. Иппотерапия в коррекции состояния детей, больных детским церебральным параличом, гипердинамическим синдромом и логонервозом./ Нижегородская государственная медицинская академия - М., 2001.
8. Зберегти сім'ю. Практ. посібник із соц. роботи із сім'ями, які опинилися у СЖО / [О. М. Мороз, Г. І. Постолюк, Т. В. Семигіна та ін.]. – Київ: ЕКМО, 2008. – 160 с.
9. Комар І. Соціально-педагогічні аспекти каністерапії / І. Комар, Л. Гальма // Молодь і ринок. – 2012. – № 4. – С.96-99.
10. Коти проти осінньої депресії // Фармацевт практик. – 2015. – №10. – С. 22.
11. Кряжева Н. Кот и пёс спешат на помощь. Анималотерапия для детей. / Ярославль: «Академия развития», «Академия, К0», 2000. – 176 с.
12. Лысенко В.И., Загоруйченко И.В., Батозский Ю.К. Использование дельфинотерапии в реабилитации детей// Матер. VI Конгресса педиатров России «Неотложные состояния у детей». – Москва, 2000. – С.177-178.

- 13.Маркова М. В. Загальний погляд на проблему формування та функціонування сім'ї / М. В. Маркова, Т. Г. Ветрила. // Український вісник психоневрології. Оригінальні дослідження. – 2009. – Том 17, вип. 1 (58). – С. 89–92.
- 14.Медведев А., Медведева И. Собака-целитель: 10 основных методов канистерапии. – М.:АСТ: АСТ МОСКВА, 2007. – 61 с.
- 15.Нестерова Д.В. Кошкотерапия. Пушистое лекарство./ М.: РИПОЛ классик, 2006
- 16.Никольская А.В., Ульянова Н.А. Ненаправленная анималотерапия. Позитивные и негативные аспекты взаимодействия с собакой у детей и взрослых/ Аквариум-Принт, 2009. – 208 с.
17. Основи соціальної роботи: навчальний посібник для студентів вузів / За ред. Н. Ф. Басова. - М.: Видавничий центр «академія», 2004. - 288 с.
- 18.Полежаева А.Б. Иппотерапия: путь к здоровью: Лечение верховой ездой./в сб. «Учебник здоровья» - Ростов на Дону, 2003, 155 с.
- 19.Пономарь Н.В. Влияние иппотерапии на хронический вертеброгенный болевой синдром // Всеукраїнський форум нейрореабілітації та медико-соціальної експертизи: перший міжнародний конгрес, 28-29 березня 2013 року. – К.- Б.в. – С.27.
- 20.Славина Л. Анималотерапия помогает людям // Предупреждение. – 2010. – №9 (45).- С. 64-68.
21. Словник довідник з соціальної роботи. / За ред. Є. І. Холостовой. - М., 1997. - 397 с.
- 22.Соціологія здоров'я: Методичні вказівки до вивчення курсу «Соціологія здоров'я» для студентів базового напрямку «Соціологія» освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» / Укл.: Л. Є. Клос. – Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2014. – 24 с.
- 23.Субботін А. В., Л. Л. Ращевська. Лікувальна кінологія. Теоретичні підходи і практична реалізація./ Москва: «Макцентр. Видавництво», 2004.

24. Теорія і практика соціальної роботи: основні напрямки розвитку в ХХ-ХХІ століттях (вітчизняний та зарубіжний досвід): Хрестоматія. / Укл. і наук. ред. С. І. Григор'єв, Л. І. Гусякова. 2-е вид., Доп. і перероб. - М.: Видавничий дім «МАГІСТР-ПРЕС», 2004. - 479 с.
25. Технології соціальної роботи / За ред. проф. Є. І. Холостовой. - М.: ИНФРА - М, 2003. - 400 с.
26. Технології соціальної роботи в різних сферах життєдіяльності/За ред. проф. П. Д. Павленка: навчальний посібник. - М.: «Дашков і Ко», 2004.-236 с.
27. Технологія соціальної роботи з сім'єю і дітьми / Департамент праці та соціального захисту Ханти - Мансійського АО / За заг. ред. Ю. В. Крупова. - Ханти-Мансійськ: ГУП «Поліграфіст», 2003. - 117 с.
28. Тинберген Н. Соціальна поведінка тварин./ пер. з англ. М.: Мир, 1993
29. Фабри К. Е. Основы зоопсихологии./ М.: Русское психологическое сообщество, 1999. С. 58
30. Феліноterapia: як вилікуватись за допомогою кішки // Феномен людини. – 2017. – Вип.61. – С. 36-38.
31. Фірсов М. В., Студьонова Є. Г. Теорія соціальної роботи: Навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів./ М.: Гуманітарний видавничий центр ВЛАДОС, 2001. - 432 с.
32. Харчук Ю. Анімалотерапія. Домашні тварини і наше здоров'я. / М. – 2006. – 251 с .
33. Холостова Є. І. Соціальна робота: навчальний посібник./Є.І. Холостова – М.: «Дашков і Ко», 2004. - 692 с.
34. Цвєрава Д.М. Иппотерапия: лечебная верховая езда: науч. издание / Д.М. Цвєрава. – К., 2012. – 152 с
35. Черненко І.І. Сучасні методи психологічної терапії хворих із посттравматичними стресовими розладами в контексті їх медико-соціального значення [анімалотерапія] / І.І. Черненко, І.А. Чухно // Міжнародний неврологічний журнал. – 2017. – N 5. – С. 112-115.

36. Чудная Р.В. Лечебные аспекты иппотерапии / Р.В. Чудная, А.С. Бурого // Соціальна педіатрія та реабілітологія. – 2012. – № 2. – С. 43-47.

Інтернет-джерела

37. Биополе у собак и кошек [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.zoovet.ru/stati/publikatsiispetsialistov/veterinariya/biopole_biopole_u_sobak_i_koshek/
38. Дельфінотерапія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D1%84%D1%96%D0%BD%D0%BE%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B0%D0%BF%D1%96%D1%8F>
39. Домашня канарейка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%88%D0%BD%D1%8F%D1%8F_%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%B5%D0%B9%D0%BA%D0%B0
40. Застосування іпотерапії в комплексі відновних заходів осіб з церебральним паралічем [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/2009-02/09mvnrcp.pdf>
41. Зовні благополучні сім'ї та допомога їм у вирішенні родинних проблем [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ipedahohika.com/lirefs-1489-1.html>
42. Канистерапія как метод лечения и реабилитации [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://revolution.allbest.ru/medicine/00750125_0.html
43. Канистерапія – ефективний метод одужання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ns-plus.com.ua/2019/04/05/kanisterapiya-efektyvnyj-metod-oduzhannya/>
44. Комплексна програма «Соціальна робота із соціально незахищеними категоріями сімей, дітей та молоді м. Лубен на 2011-2014 роки» [Електронний ресурс]. – 2011. – Режим доступу :

<http://lubnyrada.com.ua/tsentr-sotsialnich-sluzhb-dlya-ditey-sim%E2%80%99%D1%97-ta-molodi/kompleksna-programa-%C2%ABsotsialna-robota-iz-sotsialno-nezachischenimi-kategoriyami-simey-ditey-ta-molodi-m-luben-na-2011-2014-roki%C2%BB>.

45. Соціальна підтримка сімей, які перебувають в складних життєвих обставинах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ocss.mk.ua/sotsialna_robota_z_simjami_jaki_opinilisja_zi_skladnimi_zhittjevimi_obstavinami
46. Тварини - пухнасті «ліки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.unian.ua/health/country/821384-tvarini-puhnasti-lik.html>
47. Що говорить наука про дельфінотерапію [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://suprun.doctor/zdorovya/shho-govorit-nauka-pro-delfinoterapiyu.html?=&page266>

ДОДАТКИ

Додаток А.

Анкета спрямована на дослідження впливу домашніх тварин на самопочуття людини

Питання №1. Чи буваєте Ви в стресовому стані?

Питання №2. Чи часто Ви відчуваєте стрес?

Питання №3. Чи вдається Вам самим вийти зі стресового стану? Яким чином?

Питання №4. Чи є у Вас домашні тварини?

Питання №5. Чи вважаєте Ви, що після спілкування з тваринами Вам стало веселіше, комфортніше, приємніше і т.д.?

Питання №6. Чи згодні Ви з думкою, що домашні тварини покращують самопочуття людини?